

2095.

Инвент. № 451

Системат. № 1/680

Handwritten marks and faint text at the top of the page, possibly including the number '1'.

Handwritten marks, possibly including the number '11'.

БИБЛІОТЕКА
КНІВ.
СОБРАНІЕ.

КНИЖКА ВНИГЪ
З. М. ПИЛІП
"СВІТА"
КНІВ.

УКРАЇНСЬКІ ОПОВІДАННЯ

Інвент. №
Системат. № **1/680**

891. 49.

ОЛЕКСИ СТОРОЖЕНКА.

*Пожертв.
Доманицкій*

Кіювское Общественное Собрание
МАРТ. 1874
№ **70.442**

Оповідання Грицька Кліюшника: I. Прокішъ Ивановичъ. — II. Доброшъ. — Мірошникъ.

Видання видкиенов!

ВСЕНАРОДНА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ
В КИЇВІ.

САНКПЕТЕРБУРГЪ
1863.

891.79-3

8
3-70

Державна Публічна
 БІБЛІОТЕКА УРСР
 ІНВ. 876 550
 Зсірк-69

Одобрено цензурою. С.-Петербургъ января 31-го 1863.

БІБЛІОТЕКА
 Академії Наук
 УРСР

~~ВО 26464~~

ОПОВІДАННЯ ГРИЦЬКА ВЛЮШНИКА.

Гарні Народні Оповідання.

Такъ дідъ колись розказувавъ, —
Нехай здоровъ буде!...
А я за нимъ... Не знавъ старій,
Що письменні люде
Тіі речі прочитають...

(Епілогъ зъ »Гайдамакъ«).

Т. ШЕВЧЕНКО.

ОПОРТОВАЯ РАБОТА РАБОТНИКА

Там же, когда печатался
Наша работа была
и в то время... Но наша работа
не изменилась...
The best production...
(См. также в "Литературе")
Т. Шевченко

ПРОКІШЪ ИВАНОВИЧЪ

Ганні Ивановні Стороженко.

ПРОСПЕКТЪ ПРАВОСЛАВНАГО

Училища въ Свѣтловодскѣ.

Числ. 451.

ПРОКІШЬ ПІВАНОВИЧЪ.

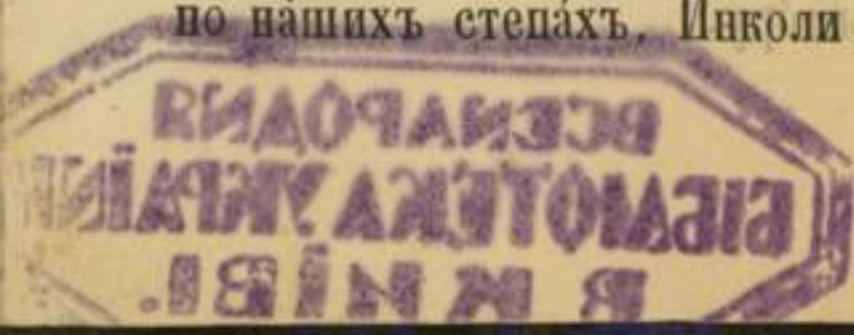
Нема́ вже теперечки такіхъ панівъ, якъ колісь бу-
 лі!... Отъ хочъ бі й нашъ покійний панъ, — пошли
 ёму, Господи, царство небесне! — на всю губу паномъ
 бувъ, а міжъ нами, простимъ людомъ, — ріднимъ
 батькомъ!... Які теперечки пані?... катъ-зна, нащо
 поперева́дились!... Ні вінъ тебе не зрозуміе, ні ті ёго!
 За цілісінький рікъ и разу не лúчитця ёго й побáчить:
 приб́жить зъ Петенбúрха, ухóпить грошеня́тъ, та й
 зновъ у Петенбúрхъ. Та ще чортя́ка їхъ навчівъ въ
 кáрти гратъ: програ́ щó въ забрама́хъ, та й прода́е щó
 ма́е ще вірости на той рікъ! Знай — піше до управі-
 теля: присила́й гро́шей; а той и дерé, и цúпить, и ка-
 ню́чить, — не зъ ко́го якъ зъ своїхъ же людéй. Дé-
 коли, кажú, хочъ и при́де на кілька тамъ днівъ, то й
 не ході до ёго: тільки на порігъ, — та́къ з́аразъ
 тебе лáкіза й женé въ канто́ру...

А въ канторі — яку тобі порáду дадуть?.. вілають та въ три-вірви й проженуть. А до старóго пána хочъ у-ночі, булó, приходь, — вислухае тебе ласкаво, и порáду дасть, и чогó попросишь — наділить. Не цурався вінъ и нашого товариства: булó, прийде и на весілля, и на хрестіни, та, одкїнувши на-бікъ своє панство, гуля зъ нами, — булó й випъе собі на здоровья, такъ-що молодіці и дівчата візьмуть ёго на рúки и одвесуть у будівнокъ. А лучáлось, — якъ булó за що, то й вибъе; а трапитця якé ледáщо, то й прожене.

— Иді собі, — скаже, — на всі чотірі: не треба міні ледáчого чоловіка; ти міні и на все селó недóбру славу нагóнишь.

За-тє-жъ, булó, и чужі поважали нашихъ селянъ; и судові не дúже передъ нами кїрпу гнúли, — а пána боялись гіршъ якъ ми, прóсті люде. Комисáрь, булó, приїде та не зна, на яку й ступіть, зъ якого слóва и мóву по чáть: тільки, булó, щó не такъ, то й вижене. Щó ти зъ нимъ бúдешъ робіть? на ёго и судá ніякого не булó: наміснику — рóдичъ, генерáли ёмú товариші, — сказано — дúка!... А багатірь який бувъ: кїльки хуторівъ мавъ у Полтавськїй, въ Хáрьківськїй губérні, а тúтички — того степу... щóбъ я пропáвъ, коли й на дóброму коню за тїждень обьїдешъ: одъ річки Гли бóкої ажъ до річки Жучїхи — все наше булó. По сусідству, чужі гурті и отáри скрізь паслись по нашихъ степахъ. Инколи поїде панъ полювáть, то

вони, угледівши, и почвуть переганять на свою межу, — то павъ и гукне: —

— Не займайте! нехай пасутця; буде й міні и вамъ!

И въ косовицю, — хто схотівъ, той и косівъ; не такъ, якъ теперечки, що часомъ й своєму чоловікові не дадуть накосити траві. Э, тоді гарно тутички жилось, — святá була старовина!... Я зазнаю сей край, якъ вінъ тільки-що заселявся. Ми саме тоді зъ покійнимъ Прокіпомъ Івановичомъ прийшли зъ Січи, якъ тутъ тільки-що почали будуватись.

Давно вже се діялось, ажъ у той рікъ, якъ зруйнували нашъ Кошъ, а здається — неначе вчора минуло, — такъ вонó живо передъ очима. Ось якъ вонó було.

Після того, якъ одчахнувся одъ салтана Кримський ханъ, Слобожане почали селитись по степáхъ, стали забирать и наші вольности, зéмлі, — не такъ прости люде, якъ ті підпанки. Запорозці нерáзь давали їмъ прочухана: отоді-то й Гáрина на Орельці уколóшкали, — та не ёго одного, — и другихъ посеikli на капусту. Отъ и стали жалитьця на насъ, Запорозцівъ, що й самі не користуютця зéмлями, и людянь боронять, неначе та собака, що лежить на сіві, ані самá не їсть, ні волу не дає. А тутъ ще роздратували того Кутёмку світлішого: бáчите, приставъ вінъ до нашого товариства (тоді ще й Грицькомъ Нечосою ёго прозвали), — такъ, кажú, хочъ и приставъ простимъ козакомъ, а хотівъ по-своёму орудувать всімъ Кошёмъ, а Січъ ёму й не покорилась. Отъ вінъ и подарувавъ Кошу зъ чистого

золота ківшъ, та ще й зъ кришкою. Старі козаки тільки глянули на ту кришку, — такъ въ оди́нь го́лосъ и сказа́ли: »покри́е жъ и насъ лиха́ годи́на!« Такъ воно́ й ста́лось! Незабáромъ, са́ме на Зелéні свѣтки, прийшо́въ зъ Моско́вськимъ вѣйськомъ генерáль Текелій, и огласи́въ во́лю царі́ці: що Крѣмський ханъ угамува́вся, и що намъ, Запорóзцямъ, вичого́ бѣльшъ тугечки робі́ти, — такъ щобъ ми йшли икъ Чóрному мóрю бѣть-па зъ Червѣсомъ, а зéмлі наші́ вѣлено розда́ть підъ городі́ — павáмъ и слобожáнамъ (¹). Боже мій мѣлий, що́ тоді́ дія́лось у на́шому Кошú! Спѣршу хоті́ли бу́ли борони́тьця, а да́лі зібра́ли ра́ду, а на ра́ді розбѣли́сь на дві́ полові́ни. Одні́ каза́ли, що грѣхъ пролива́ть христия́нську кровъ, и згоди́лись покорі́тись царі́ці; а дрúгі не схоті́ли: посі́дали на чайкі́, та й попли́ли до салта́на. Бу́ли й такі́, тільки́ не бага́цько, що́ не пішли́ ні до Чóрного мóря, ні до салта́на, а поверну́лись на Вбра́ну.

Прóкіпъ Ива́новичъ бувъ тоді́ на́шимъ ку́ иннімъ. И що́ то за коза́къ зъ ёго́ бувъ!... Скѣльки́ на свѣті́ живу́, а дрúгого́ тако́го чоло́віка не лучáлось мѣні́ ба́чить на сво́му ві́ку. Розу́мний, чу́лий, правді́ва, щі́ра коза́цька ду́ша, безъ по́мети й корі́сті. Всі́ ёго́ въ Коші́ пова́жали, всі́ слúхали, — хочъ та́кий палкі́й бувъ, якъ той поро́хъ: тільки́ що́ не та́къ, не по правді́, то́ й о́чі́ забли́щять и за ша́блю хапа́етця, — на нѣжъ полі́зе. А

(¹) Сі́чъ зруйно́вано 1775-го ро́ку.

зъ себе — який козарлюга бувъ! висóкий, сановитий, óчі, якъ нéбо, сiні, прихмúрені чóрними бровáми, вусъ чóрний ажъ вилiскуетця: глянешъ на ёго, то ненáче óчі до ёго прилипáють. Не було въ ёго нi рóду, нi плéменi: нашъ-такi сiчовикъ Печiва привiзъ ёго зъ якогось зiмовикá по сёмому рóку; въ Кошi вiнъ и вiрiсь, тутъ и загартувáвся. Отóжъ якъ стáли розхóдитьця сiчовики, я й питаю Прóкiпа Ивáновича:

— Куди жъ ти помандруешъ? чи до Чóрного мóря, чи до салтáна?

А вiнъ и кáже:

— Не лáявсь я зъ Черкéсомъ, то й бiтись зъ нимъ не хóчу; не клáнявсь салтáну — и клáнятись не бóду; а пiдú собi на Вкраiну, куди менé дóля приведе. А ти, Грицьку, — пита, — куди пiдешъ?

— Туди, — кажú, — куди й ти, коли лáска твоя — приймешъ менé за товáриша.

— Дрúже мiй, — одкáзавъ Прóкiпъ Ивáновичъ, положивши мiнi на плéчi рúки: — ми жъ зъ тобóю давнi товáришi, а теперечки, въ нáшому сирiцтвi, бóдемо рiдними братáми!

За два тiжнi пiсля тóго, якъ прийшли Москалi, нашъ Кошъ зовсiмъ опустiвъ. Дé-якi, кажú жъ, помандрували якъ Чóрному мóрю, а дрúгi посiдали на чáйки, та й гáйда до салтáна. И ми зъ Прóкiпомъ Ивáновичомъ хотiли вже рушáть, а тúтички, мiнi нá-лихо, зплéчивсь мiй кiнь, — такъ Прóкiпъ Ивáновичъ и кáже:

— Пiший кiвному не товáришъ; нема въ тéбе ко-

ня — не треба й міні; та теперички вже не до коней: треба братись за волівъ.

У той день якъ намъ рушати, подарувавъ вінъ свого коня и роздавъ брону: кому шаблю, кому пистолі, кому гвинтовку. Отъ, якъ теперички ёго бачу: побілівъ якъ крейда, у грудяхъ духъ спираетця, у серці вишійть, а самъ усміхаетця. И я тежъ оддавъ свою брону; тільки й зоставили собі по чингалу, про всякий *случай, одъ звірюки*. Далі пішли на кладовище. Прокіпу Івановичу схотілось попрощатця зъ покійникомъ нареченимъ батькомъ. Пришовъ, вклонився ёго могильці, та й каже:

— Прощай, батьку! Думалось и міні лягти поручъ изъ тобою, та не привівъ Господь. Не прийду вже сюди захиститъ твою вічну хатину; може, черезъ кілька літь, и хрестъ твій здіймуть на підвалину... скотина топтатиме твоє чесне успаніще, а може поставлять тутечки шинокъ и шинкуватимуть жидівські пархи!

Зъ кладовища ми переїхали у човні на другий берегъ Дніпра, зійшли на гору и глянули на Кошъ. Якъ на долоні передъ нами! — зовсімъ опорожнівсь: де-не-де побачишь козака; и курені порозв'ялювались, другі зовсімъ розібрані; тільки стоить одна церковця⁽¹⁾, неначе старá ненька, випровадивши діточокъ и попрощавшись зъ ними на віки вічні. Прокіпъ Івано-

(1) На тімъ місці, де бувъ Кошъ, теперички село Покровське.

вичъ упавъ на коліна и ставъ прощатыця зъ Січчю. Що вінъ казавъ — не пам'ятаю, та й не чувъ, — такъ в'ажко стало! здавило с'ерце неначе обц'еньками; не ст'ямивсь, якъ и самъ упавъ на коліна и, вже не знаю зъ чо́го, ставъ читать: »нынѣ отпущаеши раба твоего, Владыко, по глаголу твоему, съ миромъ!« Хочъ, правду кажучи, и не було тогó міру, та вже, бачу, такъ уста промовили одхідну́ молітву на́шому бездо́льному коза́цтву... Уста́ли, обня́лись, крі́пко при-ту́лились оди́нь до одного, и гі́рко запла́кали....

— Въ першій разъ, якъ живу́ на світі, — ка́же Про́кіпъ Ива́новичъ, — оце́ запла́кавъ!...

— И я въ першій, кажу́.

— Було́ для чо́го и приберегті́ сю слізу́, — ка́же Про́кіпъ Ива́новичъ. — Теп'ерички ми, Грі́цьку, не сі-човики́, не лі́царі, та все́-таки че́сні лю́де: сво́е одда-лі́, та чужо́го не зага́рбали!... Охъ, в'ажко, — ка́же, — и не ві́мовишъ: зда́етця, якби́ все те лі́хо, що на с'ер-ці́, ві́хопилось слóвомъ, то й ка́мінь, почу́вши, тріс-нувъ би и ві́ливъ зъ се́бе родні́къ слізь.

— Такъ, кажу́, — такъ!... — Та прихилі́вшись оди́нь до дру́гого, пла́чемо.

Ще́ разъ гляну́ли на Кошъ, поклони́лись на всі чо-ті́рі, перехресті́лись, та й пішли́. Идемó мо́вчки; у ко́жного одно́ го́ре на думці́... И несчу́лись, якъ прой-шли́ версто́въ зъ десять, — отъ я й питаю́ у Про́кіпа Ива́новича:

— Куди жъ се ми простуємо? коли на Самарську паланку (¹), то треба повертати у ліву руку...

— Ні, — каже Прокіпъ Івановичъ, — підемо за Беріку, у слободи: тамечки, кажуть, не дуже ще расплодилось тихъ підпанківъ. По дорозі заїдемо у Прізивъ зімовикъ (²), десь за річкою Самарою, — одпочинемъ, та й підемо якъ Донцю.

На треті сѹтки дійшли ми до річки Самари, и заночували въ зімовикѹ старого Кукси; колісь и вінъ бувъ січовикомъ. Одъ ёго почули ми, що по тімъ боці Самари пані розмежовують землі, а туді дальшъ, якъ Орельці, вже й селютця. Роспитавши дорозу до Пріза, переплили Самару, и пішли собі горозу. Не пройшли й п'ятнадцяти верстовъ, якъ почались будовання и де-не-де стояли повкочувані стовби, — се бъ то межі.

— Глянь, — каже Прокіпъ Івановичъ: — не Иродови сині! вже й будуютця; а ми, дурні, боронили сі землі не вікъ и не два, кровью нашою поливали и кістками огорожували!

Ажъ почервонівъ зъ досади! Де прийдетця доріжка побіля будови, то й крЮка дасть, а обійде. Надъ-вечіръ, прийшли ми до Пріза. Не дуже зрадли побачившись; мовчки привітали одінъ одного, — ні одінъ зъ насъ и не пугукувавъ: бо й Прізъ вже знавъ наше лихо. Такъ и въ хату ввійшли; посідали, понурились;

(¹) Самарська Паланка була тамъ, де теперечки г. Новомосковський.

(²) Теперечки Прізові Хуторі.

віхто й пари зъ рота не пустивъ. Та вже прийшла жінка зъ горóду и заторохтіла: »відкіля й куді?« Отъ и ми почали розмóву.

— Який ёго врагъ и сподівавсь, — озвався Призь, — щобъ такé лихо склалося, — нехай ёму абі-що!... У насъ вже чутка була, що тебе, Прóкопе Ивановичу, оббірають на старшину; а теперечки, глянувши на тебе, сёрце кровью обливаётця: нема вже й того коня, щó носивъ тебе якъ на крилахъ, и шаблі, щó не одну татарську гóлову зчесала, и пистóлівъ, зъ котрихъ птицю бивъ на лету!

— На все воля Бóжа, — одказавъ Прóкіпъ Ива́новичъ: — вінъ насъ возно́сить, вінъ и смиря́е!

Стали теревéні гнуть, давнину зга́дувать. Потро́шки-потро́шки—и розби́ли свою́ тугу; тільки де-коли, якъ нагадають про панівъ, то Прóкіпъ Ива́новичъ и на виду́ змінитця, и насупитця. Отъ, дівлячись на се, Призь и ка́же:

— Э ні, Прóкопе Ива́новичу! не всі пані одні́мъ міромъ ма́зані: е міжъ ними й добрі лю́де; оттамечки, де була Дóрошова па́сіка, дарма́ що панъ, а добрий чоловікъ....

Такъ куді! якъ крикне:

— Брехня́, тричі брехня́! Зробі́, — ка́же, — добро́го чоловіка па́номъ, то й бу́де зъ не́го леда́що!

— Щóжъ, Прóкіпе Ива́новичу, — озвався й я: — адже́жъ и у панівъ е душа́?

— Така́ душа́... — грімну́въ.

Не ста́ли зъ нимъ и спóритьця. А тимъ-ча́сомъ При́-
зиха поста́вила намъ знáтну вечéрю: тетéрю ⁽¹⁾ зъ за-
gréбами ⁽²⁾, галушкі́ зъ постромо́ю ⁽³⁾, мила́й ⁽⁴⁾, глѣ-
чикъ варену́хи, пляшку тернівки, оковітої. Ото́ ми імо́,
запива́емо; пішли́ й вигадкі́ й сміхи, та й заспівáли
на́шу запорóзьку:

Ой Січъ—ма́ти, ой Січъ—ма́ти,

А Вели́кий Лугъ—ба́тько...

Гей, щó вь Лу́зі дóбре заробі́ти,

Те у Січі́ пропі́ти...

Весéлі лю́де бу́ли Запорóзці! здаéтця, й на світі не
було́ імъ рівнихъ, и до кінця́ світу такі́хъ вже не
бу́де!

Переднюва́вши, ру́шили дальшъ, якъ росказа́въ намъ
Призъ, на Дóрошову па́сіку. Ще со́нечко височéнько
стоя́ло, якъ ми дійшли́ до ти́ па́сіки. Дуже подóбалось
намъ те місце: у ширóку доли́ну зъ обо́хъ боківъ зій-
шли́сь дві ба́лки; річка розли́лась плéсами, якъ дóбри
озéра, зъ лимáномъ; а середъ то́го лимáну о́стровъ,
вкрі́тий лісомъ;—оце́жъ и вона́, та Дóрошова па́сіка.
Дівимось: зъ верству́ одъ лимáна, по-надъ річкою,
почина́етця будóва, ціла ву́лиця вже застро́ена, а

(1) *Тетéрю* вари́ли зъ бо́рошна та пшона́, а вчиня́ли рóсчи-
ною, якъ тісто на хлібъ.

(2) Такі́ коржі́, що печу́ть іхъ за́рїбаючи у жарь; одъ то́-
го й заgréбами зву́тця.

(3) *Построма́* — су́шена абó вья́дена бара́нина.

(4) *Мила́й* — тісто зъ пшені́чки (кукуру́зи); у Молдова́нь
звѣтця мамали́гою.

съ краю — панський будинокъ. Дійшли до села; недалечко одъ панського двору стоить на одшибі хатка, а на прізьбі сидить старій дідъ. День бувъ дуже жаркій; признатьця, такі трόшки й притомілись, — отъ я й каж́у:

— Мо́же б́ь ми у сій хатці заночували?

— Нехай вона крізь з́емлю провалитця! — сердито одказавъ Прокіпъ Ива́новичъ: — отъ, ста́ну я въ панській хаті ночувать...

— Ну, — каж́у, — спочине́мо трόхи, нап́ьемось свіжої води?

А дідъ чу́е на́шу розмо́ву, та й ка́же:

— Та коли завго́дно, то й переночуйте: на те панъ и хатку сю поста́вивъ, щобъ було де одпочи́ть переходя́щимъ. Буде́ що́ й повечеря́ть.

— Се, — ка́же Прокіпъ Ива́новичъ дідові, — твій панъ прива́ду поста́вивъ, щобъ приманюва́ть люде́й, якъ бува́е годую́ть хлібомъ ри́бу, щобъ більш́ь її шийма́ть.

— Ні, — ка́же старій: — нашъ панъ ніко́го не прийма́, хіба́ вже до́бре ко́го зна́е; а сі́ що́ ба́чите — се́ злю́тця, то се на́ші лю́де, зъ Вели́кихъ Б́удищъ.

— Ба́чу, тво́ему па́ну жа́лко, — ка́же Прокіпъ Ива́новичъ, — уділі́ть сі́ромі шма́то́къ ті́єї зе́млі...

— Ні, не жа́ль, — ка́же старій: — нашъ панъ — до́брый чолові́къ, поздоро́въ ё́го Бо́же, а бої́тця, щобъ не нахо́пілось я́ке леда́що — зло́дій або́ розбиша́ка... Та отъ и самъ панъ иде́.

Озирну́лись, дивимось — иде повагомъ висо́кий, са-
нові́тий чоловья́га; ша́пка на ёму́ зъ крѣ́мськихъ сму́ш-
кѣвъ, въ сѣнѣ́му бешме́ті, блакѣ́тнихъ шта́няхъ и жо́в-
тихъ чобо́тяхъ. Въ одній руці́ па́лиця, а въ дру́гій здо-
ровѣ́нна пенько́ва лю́лька. Такъ ёму́ бу́де ли́тъ підъ со́-
рокъ; нісь за́кандзю́бився, довге́нні вуси́, а очі́ ка́рі,
вѣлі́кі, — такъ и блѣ́щать. Підійшо́въ до насъ, до-
торкнѣ́вся до ша́пки та й ка́же:

— Здо́рові бу́лі, пані́-молодці́!

— Здра́стуйте, до́бродію́, — кажу́.

А Про́кіпъ Ива́новичъ тѣ́льки кивну́въ голово́ю и
похму́ро на ёго дѣ́вигця.

— Відкі́ля, лю́де до́брі? — спита́въ пань.

— Зъ Ко́ша, кажу́.

— А що́ тамъ чува́ть?

— Що́ чува́ть?... — кажу́, та й зі́тхну́въ.

А Про́кіпъ Ива́новичъ и ка́же:

— Нічо́го не чува́ть, ніко́го й не вида́ть, бо всі́хъ
розі́гна́ли, спасі́бі та́кімъ панамъ, якъ и ти!

— Бре́хня! — одказа́въ пань: — не панамъ дя́куйте, а
ва́шимъ сі́човика́мъ — злоді́ямъ, розбиша́камъ, що́ по
шляха́хъ чу́маківъ обди́рали та рі́зали люде́й; дя́куйте
тимъ, що́ й тепе́речки ще́ по па́ланкахъ на пере́хре-
стяхъ ві́стки і́хъ бру́тятьця на па́ляхъ, та мота́ютьця на
ші́беницахъ ^(¹). Тепе́речки, — ка́же, — ні́сь кимъ

(¹) У Запорозцівъ бу́ла ка́ра — сажа́ть на па́лі; а па́лі отъ-
які́: на стовбу́, шість аршинъ завви́шки, залі́зний спись.
На той-то спись и сажа́ли, такъ що́ ві́нець ві́хопитця

вамъ тутъ бітись: то коли хочете зостатьця лицарями, идіть якъ Чорному морю и бороніть хрещений людъ одъ Черкеса, а не хочете, — зоставайтеся тутечки чесними пахарями, а не чортъ-батька значимъ — розбишаками.

Почувши сю одповідь, Прокіпъ Івановичъ трішки збендеживсь, ажъ зашарився; глянувъ міні въ вічі, ніби пита: що міні ёму казати?

— Щожъ, — кажу, — Прокіпъ Івановичъ: се й ти не разъ казавъ, бо правда, — такъ воно й е!...

— Нехай буде й такъ, — каже Прокіпъ Івановичъ: — такъ де жъ намъ селитьця, коли пані всю землю загарбали!

— И се брехня, — одказавъ панъ: — и десятої часті не забрали: хочъ-бі васъ у сто разъ було більшъ, то й тоді бъ знайшлося землі, де васъ опоселить...

— Хочъ-бі въ тисячу разівъ було більшъ землі, — крикнувъ Прокіпъ Івановичъ, — то й тоді бъ усё загарбали, бо у панівъ очі більшъ черева! На себе озирнісь: ти одинъ, а скільки землі захопивъ!

Тутъ вже й панъ тріхи припинивсь; сюді-туді, а далі й каже:

— Щожъ, козаче, правда твоя: чимало-такі захо-

въ потілвицю. И вже ні зъ списа, ні зъ шибениці трюпу не здіймали, покви кістки не розсіплютця. Було, якъ вітеръ повіває, то кістки на списахъ крутатця и гуркотять неначе млиннокъ.

півъ; такъ не для себе жъ одного: роздамъ де-що добримъ людамъ; коли хочешъ, и тобі дамъ, — бери.

— Не треба міні панськихъ подарунківъ, — сердито одказавъ Прокіпъ Івановичъ: — буде зъ мене й того, що міні Богъ дасть!

Дуже розсердився Прокіпъ Івановичъ. — вже й зачивгаль хапаєтця; та й панъ ставъ хмуритьця; думаю собі, щобъ ще не полаялись: тоді вже й не здержишъ Прокіпа Івановича, бо, кажучъ жъ вамъ, завзятий покійникъ бувъ. Коли панъ усміхнувся та й каже:

— Ну, коли не хочешъ одъ мене землі, то покоштуй мого хліба-соли; ходімъ до мене: повечеряєте и одпочинете.

— Не хочу я твого й хліба коштувати, — гримнувъ Прокіпъ Івановичъ, махнувши рукою: — подавись ти імъ!

— Гріхъ, козаче, — озвався панъ, — грéбать хлібомъ Божимъ, та й тимъ чоловікомъ, що тобі ёго подає! Коли ти не подавився своїмъ словомъ, то я не подавлюсь тимъ хлібомъ, що одъ щірого сёрця хотівъ зъ тобою поділитись...

Розумне и чуже слово пана опам'ятувало Прокіпа Івановича.

— А щó, Грицьку, — каже схаменувшись: — здаєтця, я вже дуже забрехавсь? — Далі протягъ до пана руку та й каже: — Не сёрдся, добродію! якъ-би ти знавъ, що въ мене отгүтечки (приложивъ руку до сёрця), то бь простивъ дурня!...

— Знаю, коза́че, знаю, — ка́же панъ, — та вже одъ жа́лю не помóжетця: такъ воно́ б́уде, якъ Богъ дасть. Ході́мъ же до гурту!

Узя́въ насъ за ру́ки та й пові́въ. Ті́льки ввійшли на дві́рть, а кінь у коню́шні и заржа́въ.

— Бачъ, соба́чий синъ, — ка́же панъ: — за́разъ почу́въ козака́ — озива́етця! Се, — ка́же, — привели́ міні́ жеребця́ ажъ изъ самі́сінької Кабарді́: ва́жний кінь! Ану́те, хло́пці, — гукну́въ на ко́нюхівъ: — ви́ведіть-лише́нь Пашу́.

Та й кінь же бувъ — ото́й Паша́! тепе́речки и ко́ней таки́хъ чортъ-ма́. Ле́дві два чоло́віки вде́ржать: такъ на дво́хъ нога́хъ и хо́дить; ши́я мовъ у ле́беда, хві́ст до-гори́, но́здрі хочъ кулакі́ засо́вуй, зъ оче́й іскри сі́плютця! Ма́стю бувъ вінъ бі́лий, ненáче зъ срі́бла ві́лтий: якъ поверне́тця проті́ сонця, такъ одъ не́го и ся́е. Якъ гляну́въ на ёго Про́кіпъ Ива́новичъ, то й про Ко́шъ забу́въ.

— По́пустіть пово́да, — кричи́ть на ко́нюхівъ: — да́йте во́лю, неха́й басу́е!

Да́лі, не вте́рпівъ, — до жеребця́: ну ё́го огла́жувать: то бі́ля в́уха почу́ха, то по спи́ні поля́ска, підъ живо́томъ погла́дить; отъ жеребе́ць приті́хъ, ставъ якъ укóпаний.

— А дава́йте, хло́пці, узде́чку, — гукну́въ Про́кіпъ Ива́новичъ.

— Чи не схоті́лось то́бі, — пита́ панъ, — на ёго

сісти? Крий Бóже, — ка́же — вінъ нѣвукъ; на ёму ще й мýха не сиділа!

— Хіба́ я дурний, — одвітує Прóкіпъ Ива́новичъ, — щобъ сісти на нѣвука...

А самъ дѣржить коня за перенісся и уздѣчку накідує, вже й вузда; далі зібравъ поводá, за гріву, скікть!.. якъ тамъ бувъ...

— Пуска́йте! — крикнувъ.

Пустіли, — такъ жеребець до-горі й піднявся, ненáче стовбъ; якъ стрибонé разъ, у-друге, плигъ черезъ канáву, и пскотівъ скільки відко стéпомъ, мовъ на крилахъ. Всі повибігáли за ворóта, панъ переляка́всь, бѣе обѣ по́ли рука́ми та белькотіть:

— Охъ мінí ліхо, щобъ ще не скінувъ, та не вбивъ!

— Не бійтесь, — кажú: — Прóкіпа Ива́новича и чортя́ка не скіне!

Дівимось: збігъ на гóру, та й почáвъ кругі завда́ать то въ тó, то въ другу стóрону, та, уміливши дóбре коня, и поверта́ до насъ вже рíссю. Поїздивъ ще по дворú, та й злізъ.

— Ну, Прóкіпъ Ива́новичъ, — ка́же панъ, — наляка́въ же ти менé здóрово! я дúмавъ, що вінъ тебе́ и на той світь занесé!

— Э, на такóму коню́, — одказáвъ Прóкіпъ Ива́новичъ, — на той світь не по́ду: чорті одіймуть, бо въ їхъ такóго нема́.

Повеселішавъ, вже й жартувáть ставъ. Посіда́ли на

рундуці, сміємось, а тутъ почали чай розно́ситъ; панъ и підбавивъ въ наші чашки ро́му; а Прокіпъ Ива́новичъ покоштува́въ та й ка́же: —

— Не бісові пані, Грицьку, який смачний трюнокъ вігадали: такого и у насъ у Коші не було...

— Не було, кажú.

Віпили по другій и по п'ятій, и стали вести розмову. Прокіпъ Ива́новичъ розка́же, якъ ми Татарвú лúщили, а панъ якъ білись підъ Ларгами та Кагúломъ. А тутъ зъ селá стали лю́де навертáтьця: оди́нь прóсить лúсу, — не стало на хáту; другий хлúба, той горúлки — Богъ сúна давъ; томú гро́шей трéба. И щожъ? хтобъ чо́го ни попроси́въ, ні въ чимъ ні́кому не було одка́зу. Якъ вже дúже смéрклось, ввійшли ми въ буди́нокъ; тоді въ нéму було тiльки чотiри свiтлiчки: у двохъ живъ самъ панъ, а двi пустовáли, про всякий случáй, для гостéй. Незабáромъ подали й вечéрять, — понаста-вляли тихъ потрáвъ; чо́го тамъ не було: варéники, мни́шки, жáрений дрохви́чъ, смажéні въ сметáні кара-сi; а трюнкiвъ и не перелiчишъ: наливки, запiкáнки и бiдомóрськi вiна. Прокiпъ Ива́новичъ iсть и п'є, та все, знай, лае панiвъ: —

— Не бісові пані, Грицьку, — ка́же, — якъ же вони смáчно iдáть! тимъ-то вони такі й гладкі, одъ то́го iхъ и поважáють, бо лю́де якъ тi собáки: хто iхъ дóбре годúе, до то́го вони й лáщутця!

А панъ слúха та регóчетця: такъ ёмú подóбались тi

щірі жарти. Після вечері, повівъ насъ панъ на другу половину; дивимось, дві кроваті по́слано.

— Ну, одпочивайте жъ, — ка́же: — на-добра-нічъ вамъ, а за́втра ще погуляемъ.

Прокіпъ Ива́новичъ хотівъ бувъ подякувати пана за хлібъ-сіль, щобъ ráно, за холодка, ру́шить удоро́гу, — такъ куди!

— Не пущу́, — ка́же, — не пущу́, и не турбу́йтесь; за́втра неділя, одпочинете, а въ понеділокъ зъ Бо́гомъ на всі чотірі.

Якъ панъ вийшовъ изъ світлиці, Прокіпъ Ива́новичъ и ка́же:

— У перший разъ, Грицьку, довелось міні побачити пана. Коли вони усі такі, та хочъ и половина, то нехай здорові будуть!

— Нехай, кажу́.

— Щіра душа у сего пана, — ка́же: — скільки ни приходило людей, усімъ пораду давъ!

— Усімъ, — кажу́. — Та й посліли.

Та якъ и посліли! неначе мертві. Вікониці, бачите, позакривані: ні сонце у вічі не лізе, ні му́хи не кусають, — отъ ми й заспались; та вже самъ панъ прийшовъ и насъ побудівъ.

— Вставайте, — ка́же, — вже не́рано; на́пьемось чаю та підемо на обідъ риби пійма́ть....

Та й риби тієї тоді було, батечки! теперъ и приволочкою того не піймаешъ, що тоді во́локомъ!... Та тоді усєго було більшъ: и звіря, и птиці.... Не про-

тягли и трѣхъ тóней, якъ повнісіньку повóзку наклали; и риба не абі-яка, — все вирізубъ, коропі, карасі. Одъ плеса зайшли ми въ Лиманъ.

— Се, — каже панъ, — у мене святе місце. Тутечка була Дóрошова пасіка; се жъ вінъ своїми рука́ми и дерева́ понаса́жувавъ. Старімъ вже сюди прийшовъ зъ Січи, и щось було непрóсте: після ёго позоставались де-які й книжки, и вірші.

— Чули про ёго и въ Січі, — кажемо: — хочъ вінъ тамъ бувъ не за на́шої памъяти.

Зъ Лиману пішли ми по селу́. Де-які хати́ вже збудовані, а другі ще будуютьця. Зайшли до Ива́на Могільного, до Пили́па Палянички: такі зъ нихъ багатирі! теперечки и люде́й нема́ такихъ замо́жнихъ. Потімъ вийшли на ви́гонъ; дивимось, загну́лась річка, ненáче шія лебедина, а напроти́ простяглась ба́лка зъ байра́ками.

— Оттутечка бъ, — каже Прóкіпъ Ива́новичъ, — хату́ поставитъ.

А панъ глянувъ на Макси́ма Базилéвського (тоді вінъ прикащикува́въ), та й каже:

— Збудува́ть на еімъ місці хату́ на дві половіни зъ кімнатами, та й другу́ поручъ поставитъ.

Пройшли дальшъ, ажъ щось іде у брiчці, а панъ и каже:

— Се мій приятель и сусіда, Васи́ль Васи́лєвичъ, — до́брий чоловікъ.

Поздорóвкались; а Васи́ль Васи́лєвичъ глянувъ на Прóкіпа Ива́новича та й пита́:

— Що се въ тебе за січови́къ?

— Се, — каже панъ, — такий у мене чоловікъ, що усіхъ насъ зашморгнувъ би на оди́нь му́тузо́къ, та й повісивъ на шибениці!...

— Мо́же бъ де-якихъ и зашморгнувъ, — озва́вся Про́кіпъ Ива́новичъ, — тільки не тебе: за тако́го па́на, якъ ти, и го́лову мою зложу́, поздоровъ тебе́ Бо́же!

А Про́кіпъ Ива́новичъ такий бувъ чоловікъ: якъ ко́го не злю́бить, то вже ё́му про ё́го и не нага́дуй; а до ко́го прихі́литця, то зъ душе́ю й тіло́мъ.

До обі́дъ ви́пили ча́рокъ по шість гда́нської горі́лки, та й за обі́домъ хлю́пались у тихъ наливка́хъ и біломо́рськихъ ви́нахъ, якъ жа́би въ болоті́, и повстава́ли дуже́ веселе́нькі. Пі́сля обі́дъ спочи́ли тро́хи и зновъ поча́ли кругля́ть. А ту́течки понахо́дило зъ села́ люде́й, — и старе́ и мале́, дівча́та, молоді́ці; на яку́ не глянь, такі́ гарні́, матері́ їхъ бісь! Ві́котили лю́дямъ бочо́нокъ го́рілки, ме́ду, загра́ла му́зика, танцю́ють, співа́ють, регочу́тця: такъ ве́село, кажу́, що й розказа́ть не мо́жна. И ми-такі́ повпива́лись, особлі́ве панъ зъ Про́кіпомъ Ива́новичомъ; сидя́ть собі́ вдвохъ, ці́луютця и пла́чуть. Да́лі панъ и ка́же:

— Не покида́й мене́, Про́кіпе Ива́новичу, оста́нься! бу́демо жити́ якъ рідні́ браті́!... Я, — ка́же, — кру́глий сирота́; жі́нка моя́ вме́рла, ді́точки манесе́нькі, та ще́ й дівча́точка; ні съкимъ міні́ и ду́шу одвести́. Міні́ бъ тре́ба оттако́го щі́рого чолові́ка якъ ти....

— Зоста́вся бъ, — ка́же Про́кіпъ Ива́новичъ, — такъ не мо́жна жъ покину́ть това́риша....

— Якого? — пита.

— А Грицька, — каже.

— Та й вінъ зостанетця, — каже панъ; — и ёму́ буде добре! Грицьку, — гукну́въ до мене: — чи зостанесся зь нами?

— Якъ завгодно, кажú, Прокіпу Івановичу: де вінъ, тамъ и я!

Вдарили по рука́хъ та й обнялісь!

— Ну, нехай же, — каже панъ, — будуть ва́ші й хати́ ті, що сёго́дні, въ добрий часъ, звелі́въ будувать: ти, Прокіпъ Івановичъ, — каже, — будешъ у мене прикащикувать, а ти, Грицьку, отаманувать.

— Ні, — каже Прокіпъ Івановичъ: — нехай вінъ буде клі́шникомъ, бо вінъ тро́хи письме́нний.

Отта́къ-то, зь того́ часу, Прокіпъ Івановичъ ставъ прикащикомъ, а я клі́шникомъ. И якъ-то вонó шпа́рко здіялось! Вчо́ра ще Прокіпъ Івановичъ бувъ немилосе́рдний до пані́въ, а сёго́дні и самъ панськимъ ставъ! Якъ ка́жуть: посміялась ве́рша болóту, та й сама́ въ болóто попала!...

Якъ почу́ли де-які зь на́шихъ січовикі́въ, що Прокіпъ Івановичъ за́пині́вся у па́на, — и воні́ поприходили: про́сять, щобъ панъ и іхъ до се́бе приня́въ.

— Щожъ ви бу́дете у мене робі́ть? — пита́ панъ.

Оди́нь ка́же: Я бу́ду за трёхъ істи твій хлі́бъ.

Дру́гий: А я співа́ти!

Тре́тій: А я танцюва́ти!

— Добре, — каже панъ, — добре! іжте на здо́ровья, співа́йте и танцю́йте.

Що за втішні та веселі люде були Запорозці! А яві зъ нихъ робітники: одінъ за трѣхъ робівъ. Та яка тоді и пánщина була? игрище. Наступить косовиця, то ненáче обóзомъ стоімó въ степу; и панъ зъ нами. Роблять день, и до півночи не вгамуютця: регіть, сміхи, співають, танцюють; и втоми не знали, бо тоді дүші були у нихъ нетómлені.

Після жнивъ панъ налагодивсь іхать у Будища. Разъ зайшовъ до мене въ амбаръ та й каже:

— Якъ бачу, то тутечки нема суженої Прокіпу Івановичу; якосъ вінъ чортомъ дивитця на нашихъ дівчатъ.

— Та вінъ, — кажу, — и дівчатъ добре ще не бачивъ, — соромитця; сказано — січовикъ!

— Ні, — каже панъ: — нема-такі вамъ тутечка й парі. Поїдьмо въ Будища, то хіба тамъ вже васъ оженю.

— Якъ зволите, кажу.

Після сєго швиденько зібрались, та й поїхали въ Будища. Прокіпъ Івановичъ сівъ изъ паномъ у калясці, а я зъ Сенькою-кухаремъ — въ бричці. Знатний бувъ зъ нєго кухарь, — такъ не проливавъ же чарки козакъ: інколи було такъ налигаєтця, що й панъ голódний сидить; затєжъ, було, й парили єго добре... такъ не кався жъ.

На третій день и въ Будищахъ стали. Гарне містечко; чимáло такі козаківъ, и панівъ до-чорта: що-дня, було, и обідають и вечеряють у нашого пана. Якїхъ

тоді панівъ не довелось побáчити!... Булі міжъ ними й добрі люде, — отъ хочъ бй Хвѣдиръ Пáвловичъ Мйщенко, царство ёму небѣсне! вáжний бувъ чоловікъ: ходивъ вінъ у кунтуші зъ карабелею и чубъ собі підголювавъ. Було, прийде до насъ (а въ насъ бувъ особливий покóй) та й лае панівъ за те, що вони обіждають своїхъ людѣй...

Щобъ я пропáвъ, коли брешу! Дежъ ви тепѣречки такихъ панівъ побáчите?...

Опрічъ панівъ, що-неділі, зо всѣго містѣчка збирались у пánський двіръ козакі и прóсті люде. Віко-тють було імъ по бóчці горілки, мѣду, пива, музика грае — та якá ще музика: скрипці, цимбáли, пищалки, бубни, а басюка на ввесь двіръ, мовъ той бугáй гуде у болóті: отъ вони й гуляють и танцюють. А дівчáта, якъ бй ви побáчили, які тоді були! одна въ одну!... Тепѣречки, Богъ ёго зна відъ чо́го воно, и дівчáтъ такихъ нема! А найкранці міжъ ними були Уляна Голубівна и моя Оришка; особливо ся Уляна: висóка, огрядна, на виду бiла, а косá, якъ гáйворонъ, чóрна, ажъ до колінъ; око кáре, яснѣ; гляне на тебе, то не náче по коліна въ зѣмлю вгóнить: стоїшь якъ телепень, та тiльки очима лупаешъ. А одѣжа якá: стѣжки за траву хапаютьця, грезѣтова абó едамáшкова юпка, шовкова плáхта, вiступці зóлотомъ вiгаптовані, а на шii гравáти, корáлі, дукáчі — якъ жаръ горять!

Нiгде правди дiти, — не рáзь я зачiпáвъ мою Оришку, — такъ кудi! и не дiвитця на мѣне врáжа дiвчи-

на, — все на Прóкопа Іва́новича погля́дує; и Уля́на тежъ до ёго бісикѣ пуска́; а Прóкіпъ Іва́новичъ одъ нихъ, якъ одъ сатани́, и рука́ми й нога́ми! ні до одної не підступі́въ, не то щобъ котру́ зачепіть. Одна́къ, якъ бу́ло хто нагада́є про Голубі́вну, то й заша́ритця; а якъ прійде вона́ въ двіръ, то изъ-за вугла́ пільно на не́ї дівитця: ві́дко вже бу́ло, що вона́-такі́ торк-ну́ла ёго́ за се́рце. Такъ що́ вже панъ ви робі́въ, щобъ іхъ спарува́ть, ві́чого не вді́авъ; — хочъ и не кажі́ Прóкіпу Іва́новичу: махне́ руко́ю та й слуха́ть не ста́не. А бі́дна дівчина́ такъ вже закоха́лась, що ажъ змар-віла; не тільки у неді́лю приході́ла, и по б́удняхъ бу́ло ходи́ть: набере́ дівча́тъ, та побі́ля двору́ и розхо́жують собі співа́ючи.... Що́ тутъ на сві́ті робі́ть? Отъ панъ и намо́вивъ Уля́ну зробі́ть таку́ штукері́ю, щобъ вона́ одъ се́бе присла́ла дівча́тъ, неначе́ б́ъ старості́въ, свата́ть Прóкіпа Іва́новича. Спершу́ сорóми-лась не́бога, одмовля́лась, та вже до чо́го коха́ння не приневóлить!... Та й вра́жі дівча́та не хоті́ли бу́лі йти въ старості́: такъ вже панъ свої́мъ звелі́въ, обі́щавъ черво́ні чо́боти подарува́ть. Отто́жъ, кажу́, якъ намо́вивъ, и приходя́ть дві́ іхъ: такі́ га́рні, до́бре у́брані, (а ми зъ па́номъ са́ме п́ьемó чай); отъ вони́ вклони́лись, положи́ли на сті́лъ хлі́бъ изъ сі́ллю та й ка́жуть: — Бува́йте здоро́ві, па́не, пошли́ вамъ, Го́споди, уся́кого ща́стя й здоро́въя! —

А панъ б́уці́мъ ві́чого не зна, — до нихъ:

— Спасібі! сідайте, щобъ усé добре сідало. А щó скажете?

— Ми йшли побіля вáшого двóру, — зацокотіли дівчáта, — та й до васъ зайшли.

— Спасібі! чо́гожъ вамъ трéба? — пита́ пань.

— Ми, бáчите, — зновъ почали́ дівчáта, — шука́емо для вáшої дівчини подру́жжа: такъ оцé зайшли, щóбъ спитáть, чи нема́ у васъ тако́го па́рубка чи козака́?

— Якъ нема́! — ка́же пань, кінувши о́бомъ на Прóкіпа Ива́новича: — подивітця, якій орéль сидіть!

— Тако́го, — ка́жуть, — и трéба на́шій дівчині!

— Яка́ жъ се дівчина свáта мою́ пáнну?

— Уля́на Голубівна, ка́жуть.

Почу́вши сéе, Прóкіпъ Ива́новичъ якъ схóпитця! щось хотівъ казáть, захапáвсь та й слóва не промóвивъ.

— Ка́-зна-що вигáдуєте, — ка́же пань: — хіба́ жъ дівчáта свáтають козаківъ?

— Такъ коли́жъ, — заторохтіли дівчáта, — вашъ Прóкіпъ Ива́новичъ—недúрно ви ё́го пáнною зветé— жаха́етця дівчáть, якъ ля́кана дівка па́рубківъ; такъ оцé, бáчите, и свáта вже ё́го самá Уля́на.

— Якъ, такъ, — ка́же пань, — то я соглáсний: вона́ бра́ва дівчина и че́сного коза́чого ро́ду; та не зна́ю, чи схóче моя́ пáнна. Поклічте-лише́нь вáшу Уля́ну: неха́й вона́ самá ё́го спитá.

Увійшла́ Уля́на въ го́рницю, очéй не зведе́, одъ по-

рога не одійде; то почервоніє якъ маківка, то побіліє якъ стіна. А Прокіпъ Івановичъ крутитця якъ муха въ окропі, та бубонить:

— Иродови дівчата, що вони вигадують, бодай їх!

Далі, узявъ панъ Уляну за руку и підвівъ до Прокіпа Івановича, — вінъ одъ неї; а я ёго въ спину підшхóвхую.

— Та не бійся, — каже панъ, пхаючи до него Уляну: — вона тебе не вкусить; глянь яка гárна! за такú бь крáлю и я не погрéбавъ; гóді вамъ дрочитьця, поцілуйтесь!

Отъ вони й поцілувались; дівимось — а наша Уляна и слізенькі роспустила: чи вона засорóмилась, чи одъ радости, Богъ її зна. Опісля питáли, такъ казала, що «й самá не знаю відъ чо́го». Отто́жъ, якъ поцілувались вони, панъ и побігъ у спáльню, вивóсить рушникі й хúстку, — те все було вже у ёго напоготóві. Зáразъ поперева́язували дівчáть рушникáми; далі, панъ тиць въ руку Прокіпу Івановичу хúстку: та ёго рукою и застрóмивъ її за по́ясъ Уляні: се бь то молодá молодóму хúстку подарувáла.

Нареготáвшись въ-волю, отó посідáли; панъ напоївъ дівчáть ча́емъ, та й каже:

— Нікóму жь не розкáзуйте що тúтичка діялось; а зáвтра самъ при́ду до тебе (каже Уляні) зь старостáми й молодímь, и вже бúдемо тебе свáтать якъ слідъ, по закóву.

Тогó жь дня, нáдъ вечіръ, хожу́ я собі по дворú, а

Оришка шасть у хвіртку, та до мене, якъ крейда біла, а очі горять.

— Сватайте мене, Грицьку, — каже, — я за васъ піду!

— Матері твоїй ліхо, — кажу: — ти жъ за Прокіпа Івановича лагодилась?

А вона:

— Сватайте, кажу, а якъ ні, то я за Харитона піду.

— Цуръ дурня, — кажу, чи ти здуріла?

— Ще не здуріла, — одказала зітхнувши, — такъ здурію!

А той Харитонъ на все містечко бувъ дурень; було якъ роздратують ёго, то вінъ чимъ попада, не розгледюючи й кого, такъ и прощить; и пану відъ ёго не разъ доставалося. А вгледить було гарну дівчину, то заразъ и залицяетця: сказано — дурень!

Бачу я, що моїй Орищі непереливки, — вже хто-небудь сказававъ їй, що Уляна йде за Прокіпа Івановича, жаль міні її, отъ я їй и кажу:

— Ні, моя голубонько, не підешъ ти за Харитона: я тебе буду сватать!

Вона вклонилась, та швиденько й пішла собі.

На другий день, збираетця панъ їхать зъ старостами и Прокіпомъ Івановичомъ до Уляниного батька; побачивъ мене та й каже:

— Ну, Грицьку, теперечки и ти шукай собі парі.

— Нічого шукать, — кажу, — сама знайшлась!

— Якъ сама?

БІБЛІОТЕКА
Академії Наук
УРСР

ВСЕНАРОДНА
БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
В КИЇВІ.

Державна Публічна

БІБЛІОТЕКА УРСР

№ 846550

— Такъ, — кажú, — прийшла та й каже: свáтайте.

— Хто жъ вона така?

— Орішка Пушкарівна, кажú.

— Глянь, — каже, — гáрна дівчина! помагай тоби Боже. Сідай же зъ нами, такъ ми разомъ дві перепелічки пиймаемо: одъ Гóлуба заідемо до Пушкаря.

Та й сміхú жъ було зъ Прóкіпомъ Ива́новичомъ на тiмъ залицявнi: вона до ёго, а вінъ одъ неї, якъ одъ чóрта; всі вже дивувáлись, — насiлу приневóлили ёго поцілувáтьця.

— Чогó ти, Прóкіпъ Ива́новичъ, боiсся, — питаю, вона жъ тiха та дóбра якъ та гérлиця?

— Лúчче мiнi, — каже, — бiтьця однóму зъ цілою ордóю, нiжъ возiтьця зъ сiми дiвчáтами, — нехáй iмъ абi-що!

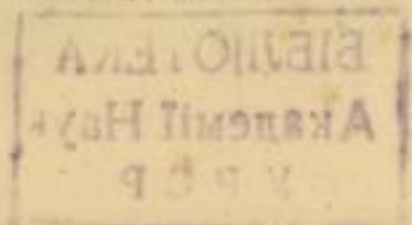
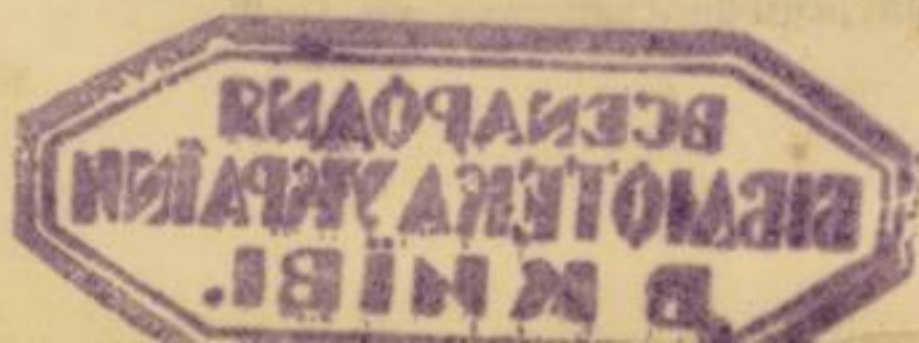
Одъ Гóлуба поiхали до Пушкаря; тúтечки насъ не чекали; старá мотала повісма бiля хáти, а старiй щось тесáвъ. Глянувши на насъ, зáразъ пiзнали, що старостi.

— Охъ мiнi лихо, — каже старá: — а моя Оріся якъ на те занедúжала!

Ввiйшли въ хáту, а Оріся вiйшла зъ кiмнáти, щóки горять, а самá лédвi духъ переводить.

— Нi, мамо, — озвáлась: — я здорова!

Дáли глянула на Прóкіпа Ива́новича, пополотнiла, лédвi на ногáхъ сердéшна встóяла; — а павъ думавъ, що се вона такъ одъ мéне, та й каже:

— Врѣжа мѣти мѣни надала понавѳзить сюди оцѣхъ сѣчовикѣвъ: вони мѣни всѣхъ дѣвчатъ переполохають!

Мѳже хто нѣбудь, дѣмаю собі, — тѣльки не я. Зробили якъ слѣдъ залицѣння; Орѣшка узала хѣтку, стромляе мѣни за поѣсъ, а рѣки дрижѣть, слѣзи тримтѣть на ѳчахъ; далѣ поцѣлувала менѣ якъ мѣртового, заплакала та ѣй пѣшла въ кѣмнѣту, хапаѣючись за стѣну; — и я за нею: такъ мѣни ѣй жаль!

— Орѣсю, дитино моя, — кажѣ: — молись Бѳгу, то Госнодь тебѣ ѣй помѣлуе, а я тебѣ бѣду жалувати и шанувати!

— Спасѣбѣ вамъ, — каже глянувши на мене, — за ваше ласкаве слѳво: я вамъ до смѣрти за ѣго бѣду дякувати!

Оттакѣ-то було моѣ залицѣння!

Вернѣвшись до сѣбе, зѣразъ панъ послѣвъ гонцѣ въ Полтаву, купѣти намъ на одѣжу. Привезли кармазину, люстрину, позумѣнтѣвъ: отто зѣразъ пошѣли намъ Запорѳзькѣ жупѣни и щѳ трѣба, зъ стѣпу понавѳдили волѣвъ, кѳней, и Пашѣ привелѣ. Два тѣжнѣ збирѣлись, пѳки все налагодили якъ пану хотѣлось; а тимъ часомъ панъ втѣшѣвся Прѳкѣпомъ Ивановичомъ. Було щѳ-дня посила за Уляною; прѣйде — отъ вѣнъ и грѣма на неѣ:

— Чѳго се ти не навідаеся до моѣ пѣвни? анѣ лишенъ, одрѣжъ ѣй сорѳчки.

То вона ѣй мѣря; тѣльки доторкнѣтца до Прѳкѣпа Ивановича, то вѣнъ и здригнѣ, ненѣче ѣго шѣломъ уштрикнули. Абѳ звелѣть змитъ ѣму гѳлову; а ми, прѣйшовши

зъ Кóшу, не голили голóвъ, отъ волóсса й повiдростáло. Тiльки захóдитця Уляна зъ мiтелемъ, а Прóкiпъ Ивáновичъ и тiкá: щó-то смiху булó!... Одрáкъ потрóшки, потрóшки, та й спарувáлись. Не ставъ вже вiнъ тiкáть вiдъ неi, сидять булó вь-двохъ, якъ тi голубьяточка, и розмовляють. Прóкiпъ Ивáновичъ и за бiлi рúченьки вiзьме Улянy и до сёрця ii притúлить. Такий щасливий, булó, й кáже мiнi:

— Бáчишь, Грiцьку, якъ милосёрдний Богъ навчá насъ грiшнихъ! не такъ якъ дурнi люде; за те що я лáявъ всiхъ панiвъ, Вiнъ и послáвъ мiнi такóго пáна, що й на землi зробiвъ для мéне рай!

— Щожъ, — кажú, — карáй Бóже симъ!

Черезъ два тiжнi, пiсля нáшого залицáння, насъ повiнчáли: вь одiнъ день вiнчáлись, рáзомъ и весiлля одбули. И якé то весiлля булó!... бáтечки!... теперички и вь панiвъ такóго не побáчите. Крий Бóже, щó діялось!... Зо всéi окóлицi понахóдило тогó люду; однói горiлки вiпили тридцять сорокóвихъ бóчокъ, а скiльки пiва й мéду — не перелiчишь.... Цiлiсiнький тiждень гуляли!... А вже якъ поiхали зъ перéзвою, то й розказáть не мóжна щó діялось! Вь каляску запрягли дванáдцятеро кóней, по пáрi вь прóстяжъ, перевiвши хамутi и посторóнки стёжкáми и червóнимъ люстриномъ. Жiнкi нáшi зъ дружкáми и свiтилкáми посiдали вь каляску, а я зъ Прóкiпомъ Ивáновичомъ, панъ и боiри iхали поручъ вёрхи. Прóкiпъ Ивáновичъ на Пáшi, сiдлó и брóня залiта зóлотомъ и срiбломъ, ажъ сiе.

Що вже той кінь вироблявъ! всіхъ людей и лякавъ и втішавъ: то підійметця до-горі и якъ чоловікъ идє, на двохъ ногахъ, то стрибá мовъ дика коза, — отъ-отъ, здаєтця, ускóчить у каляску.

Якъ вже одгуляли весілля и випроважали насъ у степи, панъ подарувавъ намъ на перше хазяйство по плугу волівъ, по сто овецъ, и по кашукú карбóванцівъ. Та й за жінками досталося такі чимáло. Вернулися у степи багатирями, и тамъ ще зъ-тиждень дóбре гуляли. Э, веселе було колись життя! не бóде вже тако́го и до віку вічнєго, — святá, кажú, була старовина!

Однакъ до мого життя довелось мінí такі прикупить и лиха: моя сердешна Орíшка що-дєнь чахла, тала якъ весною снігъ. Було зайде до мене въ хату Прóкіпъ Івановичъ, гляне на неї, та й роспитує: відъ чо́го вона такъ марнє? А въ неї щóки якъ жаръ горять, óчі ненáче вогнемъ світятця, а самá мовчить, слóва не промовить, мовъ пóвень ротъ водí. Разъ, якъ такъ її роспитувавъ, и ка́же мінí:

— Ти бъ, Грицьку, оддавъ мінí твою Орíшку на кілька ти́жнівъ, то мóже бъ вона одужала: бáчишь, якá гладка стала моя Уляна?

— Ні, — одказála Орíшка, — ні до ко́го не підú: світь покину, а свого чоловіка не покину.

Такъ вона и скóилось: и гóду не прожила небóга, — чахла, и вмєрла; тíхо вмєрла, ненáче засну́ла. Никóли й не жалілась, щобъ щó въ неї боліло, — усє було мовчить. Тільки передъ смєртю глянула на мене, та й ка́же:

— Гріцьку, помолісь за мене Богу; одъ такої щірої души якъ твоя, Господь прийме молитву, и помилує мене грішну на тімъ світі!

Въ слободі люди казали, що моя жінка занедужала зъ очей: не збрехали; однакъ окрімі мене ніхто, и самъ Прокіпъ Івановичъ, не знали, зъ чиїхъ очей такé лихо небозі склалось. Зъ тієї пори, оттакъ якъ бачите, я зостався удовцемъ; хочъ и знаходились такі дівчата, що пішли бъ за мене, такъ я вже не знайшовъ такої, якъ була покійна моя Орішка, царство їй небесне!...

Озирнувши на довге моє життя, гріхъ Бога гнівити, щобъ не добре на світі жилось; спасібі и покійному пану: за тридцять п'ять літь не почувъ одъ єго й одного недоброго слова. А зъ Прокіпомъ Івановичомъ вінъ живъ якъ зъ ріднимъ братомъ. Иноді було за що-небудь заведутьця и полаютьця, та заразъ и помирятця. А нігде правди діти, частенько-такі й лаялись, бо Прокіпъ Івановичъ ніколи пану не вважавъ, и не слухавъ, якъ що звелить не до-ладу. Було скажуть: «такъ панъ звелівъ,» то вінъ заразъ и гримне:

— Слухайте пана, а робіть що я вамъ кажу.

Кажу жъ вамъ, що дуже палкий бувъ покійникъ: панъ єму слово, а вінъ єму два. Разъ, чортъ-батьказна-за-що полаялись: за жйда! Поїхали ми въ Новоселлицю (¹) на ярмарокъ. Прокіпъ Івановичъ, якъ звичайно, сівъ изъ паномъ у калясці, а я зъ Сенькою въ

(¹) Такъ найперше звався городъ Новомосковський.

брічці. Ідемо—скоренько, — панъ не любівъ абі-якъ їздить; коли, не доїзжаючи верстовъ вісімъ до Новоселиці, нечистий пре жидівську халабуду. Стєпка хварейторъ гукá ёму: »паді, паді, звертай!» а въ жїда незагнўздані коні, ніякъ їхъ не зверне, ні спїнить, та такъ, прожогомъ, и занесла ёго нечїста мати прямїсїнько міжъ фарейтарнихъ. Порвавъ сўчий синъ хамуті, посторонки, забївъ одного коня; отъ панъ росердився та й крїкнувъ:—

— Авўте, хлопці, стягніть лишень іродового сїна и одшмагайте ёго добре гарáпниками!

Хлопці метнўлись до жїда, а Прокїпъ Ива́новичъ якъ крїкне:—

— За щó ёго бити! у ёго коні незагнўздані, — чортяка їхъ зверне! а трєба бъ Стєпці хлóсту дати, чомъ вінъ не звернўвъ?

А панъ не слўха Прокїпа Ива́новича та кричїть:—

— Бїйте гáманове вўхо, бїйте!

Якъ схóпитця жъ Прокїпъ Ива́новичъ та до халабуди, — якъ грїмне:—

— Не рўште! я вамъ, сякі-такі, кишкі вїмотаю!

А панъ до ёго:—

— Щó, ти менє, — каже, — на жїда промїнявъ?

— Ну ёго къ бїсу того жїда, — одказавъ Прокїпъ Ива́новичъ, — а правди на тебе не промїняю! За щó, — каже, — ёго обїжать? Бўде зъ нєго й того, що вінъ жидїога!

Панъ усміхнўвся та й каже:—

— Правда твоя, Прокіпъ Івановичъ, — буде зъ него й сего!... цуръ ёму! Сідайте, хлопці!

Сіли собі та й поїхали, неначе й розмови міжъ ними ніякої не було. А разъ, такъ трóхи не порізались; думали, що вони обідва сказілись! Щобъ я пропавъ, коли брешу!...

Якъ би вамъ такъ гарненько розказать, якъ воно и справді було? Отъ бачите: Прокіпъ Івановичъ бувъ собі дуже щедрий, чого ни попросі — и позичить и подарує; а надъ пánською копійчиною дрижавъ, и якъ óка свого доглядавъ пánську худóбу. Було, після óранки потómлятця пánські воли, а тóтичка припадé посилають за лісомъ на Игрень, то своїхъ поженé, абó у мене попросить, а пánськихъ вже не займе. Та й за людми щиро доглядавъ вінъ, мовъ рідний бáтько за дítьми, — бáтькомъ ёго й звали. Було, у ко́го воли здóхнуть, то вінъ ёму и пánськими виоре; въ ко́го нема на посівъ, то й своїмъ засіє. Дуже доглядавъ вінъ, щобъ люде одбували якъ слідъ пánщину, та щобъ и собі робили, бо не любівъ лёжнівъ. Де-коли якъ хто не вийде на пánщину, а собі рóбить, то вінъ и байдуже — погрíмає тільки; а якъ гуляе де-небудь въ шинку, то й хлóсту дасть. Не терпівъ вінъ ще злодівъ, Боже мій, якъ не терпівъ: немилосéрдний до нихъ бувъ! Разъ, въ нашому такі селі, два пáрубки вкрали у проізжого москаля мішóкъ грушъ; такъ щó вже зъ ними не робівъ Прокіпъ Івановичъ, якъ ни уговóрювавъ, щобъ признались, такъ ні, та й ні!... Отъ вінъ імъ и каже:

— Ну, хлопці, коли признаєтесь, то я васъ за се не б́уду битъ.

Вони й признались.

— Дóбре жъ, — ка́же Прóкiпъ Ив́ановичъ, — за те, що признались, я васъ не б́уду битъ, а за те що вкрали — ви́бью! — И добре такі ви́бивъ.

На-о́кругі, по сусідству, и чужі ёго поважа́ли; бу́ло зъ дру́гихъ слобі́дъ прихо́дили до ёго суди́тьця, и вже якъ вінъ їхъ розсе́дить, зъ тимъ вони й піду́ть. Бу́ло Гу́ць, Юр́івський упра́вляючий, ёму́ й ка́же:

— Що́ се, Прóкiпъ Ив́ановичъ, моі Юр́івці хо́дять до тебе суди́тьця? хіба́ ти тiльки оди́нъ міжъ на́ми й справе́дливий?

— Ні, — одка́же Прóкiпъ Ив́ановичъ, засмія́вшись: — то я та́кий ща́сливий міжъ ва́ми!

Кохався ще вінъ д́уже у скоти́ні, якъ ка́жуть — охóтникъ бувъ: бу́ло, підбира́е и пару́е волі́въ. А во́лі тоді бу́ли не тепе́рішнімъ рiвня, — ажъ изъ Карпа́цькихъ гiръ бугаі́въ приганя́ли. Такъ отó уроді́вся-та́кий у насъ на ху́торі навди́вові́жу ві́ль: здоро́венна махи́на! ро́ги по арши́ну завдо́вжки, коли не бiльшъ, голова́ й гру́ди чо́рні якъ смо́ла, а са́мъ бiлий якъ мо́локо. Чого́ вже ни робі́въ Прóкiпъ Ив́ановичъ, щобъ зна́йти підъ ёго па́ристого, — и по ярма́ркахъ шука́въ и чума́ківъ роспи́тувавъ, — нігд́е не знайшо́въ; коли вже передъ вели́кодними святка́ми почу́въ, що на Бе́реці у одно́го па́на са́ме та́кий ві́ль е. На хомині́ хоті́въ бу́ло вінъ поiхать за тимъ во́ломъ, якъ при́зди́ть панъ изъ Б́удищъ. А

панъ зім'є було въ Б'удищахъ, а на в'єсну до насъ при-
їздить у степі. Було якъ приїде, то з'аразъ и оббіжить
по сусідахъ (а тоді панівъ чим'ало такі расплодилось)
и зазива до себе въ гості. Було піде зъ Сенькою-к'уха-
ремъ у загони, намітить с'амого с'ітого вола, та й зве-
літь убить, щобъ було їсти павамъ и слобожанамъ, —
бо всіхъ людей зазивавъ у двір' обідать.

На другий день, після того якъ панъ приїхавъ, сиди-
мо ми собі зъ Прокіпомъ Івановичомъ біля комори и роз-
мовляємо, — ажъ дивимось, пройшовъ панъ изъ Сень-
кою у загони, — се б' то вибирають вола. Весна того року
була пізня, не було ще доброї паши, такъ скотина стоя-
ла по загонахъ. Якъ побачивъ Прокіпъ Івановичъ, що
панъ пішовъ у загони, то неначе єго що торкнуло:

— Охъ, Грицьку — каже, — щобъ не попавсь пану
на очі нашъ чорноголовий, бо вінъ, собі на лихо, дуже
с'ітий?

— Хіба панъ здурівъ, — кажу, — щобъ такого вола
різати!...

— Та вінъ на се, — каже, — дурний: єму абі с'ітий;
у панівъ така мамона, що коли смашне, то вони й жабу
з'їдять, и рідного б'атька! Аджежъ Кутёмка ївъ жабъ —
та й насъ изг'амкавъ!

Оттакъ розмовляємо, сміємось, а тимъ часомъ панъ
повертаєтця зъ загонівъ, пройшовъ собі въ садокъ, а
Сенька идє въ к'ухню. Прокіпъ Івановичъ и гукнувъ
на єго:

— А якого?

— Чорноголового, — озвався.

А Прокіпъ Івановичъ якъ схопитця, якъ крикне:

— А зась! дўля вамъ підъ вісь! не дамъ вамъ сєго вола!

— Якъ же не дастє, Прокіпъ Івановичъ, — каже Сєнька, — коли панъ звелівъ.

— Слухай пана, — грімнувъ Прокіпъ Івановичъ, — а робі шó я тобі кажú!... Ходімъ, я вамъ другóго дамъ.

Пішли; на яко́го не гляне Прокіпъ Івановичъ, уся́кого ёму́ жаль; далі й ви́бравъ старóго й худóго, то́го са́мого, що вже хотіли згóнщику продáть.

— Ріжъ, — каже, — сєго.

— Якъ же міні, — каже Сєнька, — ризать сєго худóго и старóго, коли панъ звелівъ чорноголового?

— Слухай пана, а робі шó я тобі кажú! — грімнувъ Прокіпъ Івановичъ, та й пішовъ собі.

— Щó міні на світі робіть, — пита́ менє Сєнька: — не годітця сей віль, — б́уде намъ одъ пана велика халепа.

— Щожъ, — кажú, — ріжъ сєго: Прокіпа Івановича, тєе, не переспóришь.

Ничого робіть, — почúхавъ Сєнька потілицю, та й зарізавъ сєго вола.

На другий день, у неділю, понаїздїли панї, понахóдило и людєй повнісінький двіръ. Прийшла порá й обідать, панáмъ накрїли стіль у будінку, а ми зъ Прокіпомъ Івановичомъ частуємъ и поштуємо слобожáнъ

на дворі, біля рундука. Коли дівимось — несе Сенька на блюді здоровенний кусь м'яса, — вже й намоктає, якъ той чопокъ, діба мовъ не своїми ногами, сюд й туді ёго хилить. Думаю собі, щобъ ще не впустивъ, до ёго, піддёржую, та такъ и внеслі въ світлицю и поставили блюдо передъ паномъ, бо панъ мавъ звичай самъ різать жарене.

— Ну, пані-товариші, — каже панъ узявши ніжъ, — я васъ сёгодні нагодую такою гав'ядиною, що ви подякуете мені!

Ставъ різать, сюді-туді — не ріжетця; зпершу здалось ёму, що ніжъ тупий, а далі зиркъ на Сеньку та й пита:

— Якого се вола зарізали?

Мовчить Сенька, тільки очіма лупа.

— Не чорноголового? — пита.

— Ні, — насілу прогугнівъ Сенька.

— Чомъ?

— Прокіпъ Івановичъ не звелівъ, — каже.

— Такъ Прокіпу Івановичу жаль для мене й вола, — гримнувъ панъ: нахмурився, почервонівъ, очі вікотились.... — Тривай же, я ёму на пакость всю скотину віріжу. Однесі ёму, — каже штовхнўвши блюдо, — сю печіну: нехай вінъ ёю подавитця!...

Вінесли ми ту гав'ядину. Тільки що ставъ я розказувать Прокіпу Івановичу, що панъ наміряетця всю скотину вірізати, ажъ бачимо — и вінъ самъ вібігъ на рундукъ, білий якъ крейда, и ніжъ у руці.

— За мною, хлопці, — репетує на ввесь двір: — ріжте всю скотину! а хто не послухає, то я його самого заріжу!

А Прокіпъ Івановичъ підскочивъ до пана, — якъ крикне:

— Ріжъ мене! я первий тебе не послухаю...

А панъ и не глянувъ на його, — швидче до загонівъ, та скільки глоти репетує:

— За мною, хлопці! ріжте, ріжте!

А люде, бачите, обідали, такъ у кожного бувъ ніжъ у руці. Якъ почули панський приказъ та побачили, якъ вінъ розлютувався, — нічого робить: такъ всі, скільки їхъ ви було, побігли за паномъ, та й почали різати. Першого заразъ и вклали чорноголового, а тамъ другого, третого й десятого. А Прокіпъ Івановичъ такъ на пана и напіра, та скільки глоти кричить:

— Дурний, божевільний! и той дурень, хто такого дурня на світъ породивъ!

А панъ ажъ зацінівъсь изъ серця, тупа ногами, та знай кричить:

— Ріжте, усіхъ до одного ріжте!

Якъ же почула скотина кровъ, якъ заревуть, якъ двинуть лавою, — батечки, расперли й загони къ чортовій матері, — де-котрі, позадиравши хвости, чкурнули въ степъ, а другі такъ и поперли на люде. Боже милостивий, що тоді діялось! крикъ, галасъ; люде тікають, панъ тікає; одинъ Прокіпъ Івановичъ зъ місця не зворухнувся, — стоить неначе кам'яна скеля; не знаю, якъ його и Господь помилювавъ, що скотина не підняла на

роги и не затоптала. Далі, якъ порозбігались волі, Прокіпъ Івановичъ махнувъ рукою и потягъ до дому, иде та на веі корки лае пана. Якихъ ще волівъ на дворі застукали, то й тихъ порізали, — паръ изъ двадцять, коли не більшъ уклали. Удовольнивши себе панъ, сівъ на рундуці, та й п'є холодну воду стаканъ за стаканомъ. А тутъ, дівимось, біжить у двіръ Уляна, така розхрістана та розпáтлана, до пана, — якъ заголосить:

— Паночку, голубчику, ратуйте: Прокіпъ Івановичъ здурівъ!

— Якъ здурівъ? — зкрикнувъ панъ: — що ти кажешъ, дурна?

— Ей-же-Богу здурівъ, — голосить Уляна, ажъ волосся на собі рве. — Все що ни попаде — ріже: и волівъ порізавъ и овець и курей; я до ёго, уговорюю, хрещу, а вінъ міні: «не підступай, я й тебе заріжу!»

А далі озирнулася, дивитця, — то тамъ, то тамъ, лежать сердешні воліки порізані.

— Охъ міні лихо, — каже, — щожъ се такé? чи не вінъ и сі порізавъ?

— Не вінъ, — одказавъ панъ, — не вінъ и здурівъ, а я, моя голубко! Якъ бачишъ, порізавъ своїхъ волівъ, а ёму жаль стало моєї худоби, отъ вінъ зъ досади и свою порізавъ. Эй, Грицьку, — гукнувъ до мене: — сходи-лишенъ до Прокіпа Івановича, та скажи ёму, що годі вже сердитьця, нехай иде до гурту.

Пішли ми зъ Уляною до Прокіпа Івановича; дівимось — сидить вінъ на прізьбі, підперши рукама голову

Тільки-що почавъ ёму казати, — якъ схопитця, якъ крикне:

— Плюнь ёму у вічі! не підú я до дурня, нехай и вінъ до мене не йде!

Я ёго улещать, такъ кудí! — и на мене росёрдився.

— Одкаснісь, — каже, — відъ мене, атó я й тебе вілаю!

Вернувся я до пана: такъ и такъ, кажú, не йде. А панъ и каже:

— Коли вінъ до мене не йде, то я до ёго підú. — Уставь та й пішовъ, и я за нимъ.

Прийшли. Панъ заразъ до ёго:

— Годí тобі сёрдитця, Прóкіпъ Ива́новичъ, — каже: — не помóжетця вже!

Прóкіпъ Ива́новичъ грізно глянувъ на пана, та й каже:

— Дурний, дурний, щó ти наробíвъ?

— А ти розумний, — каже, — хіба не тежъ саме?

— Ти думавъ, — каже Прóкіпъ Ива́новичъ, — що дуже міні завáдишъ порізавши своїхъ волівъ, — а я, тобі на втіху, узявъ та й свої порізавъ.

— Годí жъ, — каже панъ, — чортъ-бáтька-зна зъ чо́го сёрдитця: більшъ копí лиха не бúде. Поідемо въ Павлоградъ на ярмарокъ, та наку́пимо удво́е стільки скільки порізали.

— А хіба тебе Богъ, — грíмнувъ Прóкіпъ Ива́новичъ, — на те худóбою наділівъ, щобъ ти í нівечивъ?

Коли тобі не треба, — не псуй її дарма, а оддай бідному. Та Богъ и скотині давъ віку не для того, щобъ марно ёго коротать: блажёнъ, хто и скоть мѣлуе....

— Не бѣду вже, — каже панъ, — ні рѣзать, ні їсти тієї волівини, тільки не сѣрдя.

— Та годі тобі, Прокіпъ Івановичъ, — озвався й я: — панъ давно вже одсѣрдився, а ти й досі гримаєшь!

Отъ вінъ простягъ до пана рѣку, обнялись и поцілувались.

— Подивісь, — каже панъ, глянувши на сердешну Уляну: — до смѣрти жінку перелякавъ!

— Шкода, що підъ рѣку не попалась, — одказавъ Прокіпъ Івановичъ: — старá вже стала, я бѣ собі молодшу взявъ!

Вже й забувъ що сѣрдився: заразъ и жартувать ставъ. Добра душа була у покійника! Вернулись у двіръ, а тѣтки й гостѣй, що позабігали зъ переляку, поприводили, зібрались и слобожане, и ударивши лихомъ объ землю, зновъ почали бенкетувать, ненáче й свáрки тієї не було... Якъ бувае: набіжить чорна хмара зъ вітромъ, нѣбо горить одъ блискавки, земля дрижить одъ грóму; перейшла хмара — и зновъ вѣяснилось: тихо, бѣщимъ вѣчого й не було.

Та й тріскали жъ опісля ту волівину: було и нашимъ и чужимъ, — досталось на долю и собáкамъ и вовкамъ.

Оттакъ-то жилось, поки милосѣрдний Богъ державъ

нашого пана на світі. Черезъ дѣсять лѣтъ пiсля сѣго що розказувавъ, прихавъ до насъ панъ и занедужавъ. Разъ покликавъ менѣ и Прокіпа Ивановича до сѣбе, та й каже:

— Якъ бачу, схотилось моїй душі до-дому, такъ оцѣ, щобъ вамъ и безъ мене добре жилось, ось вамъ вольні (дає намъ до рукъ бамаги) и крiпости: кожному дарую по сто десятинъ землі.

— Не треба мiні ні вольної, — одказавъ Прокіпъ Ивановичъ, — ні землі: бувъ вольнимъ, и бѣду; а якъ ти вмрешъ, то на чорта мiні твоя земля? Дітѣй у мене нема, — бѣде зъ мене и одного сажню землі!

— Жінці достанетця, — каже панъ.

— Бѣде зъ неї й того, що пiсля мене зостанетця, спасібі тобі!

Та се кажучи, порвавъ на шматки ти бамаги, а я, глѣдючи на ёго, й собі.

— И вѣ мене, — кажу, — нема ні дітѣй, ні жінки, — не треба й мiні!

— Якъ бачу, — каже панъ похмурившись, — хочъ ви и старі вже, а дурні, не знаєте ви пакосного нашого свiта... тридцять п'ять лѣтъ якъ зъ Коша, а й досі сiчовики!

Черезъ два тижні пiсля сѣго, важко зробилось пану: наступила смерть. Запричастіли ёго, зiбрались и люде зо всѣго села прощатця... Боже мій, якъ згадаю, який тоді сумъ напавъ на всiхъ слобожанъ, — неначе якѣ курево простяглось надъ нами. Одно — жаль нашого батька; друге — Господь берѣ доброго, розумного

пана, а хто знає, якого дасть намісць ёго? Умираючи, панъ звелівъ щобъ ёго поховали не на цвинтарі біля цёркви, а на кладовищі.

— Живъ, — каже, — міжъ людми—и мёртвий зъ ними буду лежати... а Прокіпа Івановича, якъ умре, положіть поручъ мене.

Недóвго жилось Прокіпу Івановичу після пана; здаётця й року не проживъ, — зъ журби и вмеръ. И якъ-то чўдно убивавсь вінъ за паномъ: ні слезою, ні слóвомъ не виявивъ вінъ жалю; ніхтó не чувъ, щобъ вінъ хочъ разъ згадавъ пана.... Сидить було собі мóвчки, звісивши на грўди гóлову; зъ хати и не вийде. Дёколи швиденько схóпитця, за шапку, та й піде; не дійде до воріть, и назадь вертаётця.

— Куди се ви збирались?—спитає Уляна.

— Хотівъ бувъ до пана йти, — одвітить усміхаючись:—дурний, и забўвъ, що вже вінъ вмеръ.

И зновъ повісить гóлову и замислитця. Оттакъ день-за-день, все ёму гіршъ ставало, побілівъ, вічахъ, не їсть, не пье, не спить. Станешъ було що-небудь ёму розказувать, а вінъ мовъ тебе не чўє. Щó вже ми ни робіли, а особліве сердешна Уляна, щобъ розбіть ёго тўгу, — нічóго не вдіяли. За кілька днівъ до смёрти, сидимó ми зъ Уляною біля ёго, а вінъ и каже:

— Якъ помру, поховайте мене не поручъ пана, а въ ёго ногахъ.

— Панъ же звелівъ, — каже Уляна, — поручъ поховати?

А Прокішъ Івановичъ:

— Слúхайте пана, а робіть щó я вамъ кажú!

И пана вже нема, а вінъ все свое: »слúхайте пана« ...

Такъ ёго й поховали біля панськихъ нігъ... И тепереньки, на кладовищі, стоять хресті напрóти, ненáче оди́нъ на одного дівлятця....

ДОРОШЪ.

II.

ДОРОШЪ.

Миколаю Кіндратовичу Бродському.

11

РОБОТЫ.

Историческое описание работ.

ДОРОШЪ.

Після шведської пожоги, тоді якъ протурили Запорозцівъ зъ Чортомлика у Турещину, ажъ въ Алешки (¹), бувъ військовимъ осауломъ оцей самий Дорощъ, що розказую. Багато де-чого доводилось міні про ёго чути ще въ Січі; розказували, що вінъ зъ-біса бувъ завзятий и дуже письменний: знавъ по-турецький и по-татарський, и бувъ за толмача. Якъ-же кошовий Мелашевичъ вівівъ Запорозцівъ изъ Турещини (²) и зновъ осадивъ Кошъ на нашихъ вольностяхъ, біля річки Підпольної, то Дорощъ розмірявъ окопи и розкати, бо знавъ и кріпості будувать. Скінчивши своє діло, недовго вінъ зоставався въ Коші, дуже вже старій бувъ, и подякувавши за хлібъ-сіль, помандрувавъ собі у степі, щобъ де-небудь

(¹) Старій Кошъ зруйновано 1709 року; а осаділись у Алешкахъ 1712 року.

(²) Осаділи новій Кошъ на річці Підпольній 1733 року.

сісти зімовикомъ и завести пасіку, бо дуже кохався у бжолі. Шукавъ старій собі місця, шукавъ, та й сюді зайшовъ на Малу-Тернівку; якосъ ёму подобався нашъ лиманъ; та на що й шукать луччого захистка: кругомъ вода, а по середині островъ, не треба й огорожуватьця; отъ вінъ тутечки й осадивсь. Тоді якъ старій сюді прийшовъ, у лимані тільки й росли де-не-де осички, терні та лоза; а вінъ вже понасажувавъ скрізь деревъя, нащепивъ грушъ и яблунь, неначе лісъ який розвівъ. Такъ тутечки у ёго велика пасіка була, може колодокъ зъ двісті, коли не більшъ. За медомъ було приїздили купці зъ Харькова, зъ Білагорода. Дорошъ тими грошима, що за медъ добувавъ, ніколи не користувався, а віддававъ їхъ біднимъ людемъ на будову, що приходили у степі селитьця зімовиками, або однесё на церковъ до игумена Самарського-Миколаївського монастиря.

Ті козаки, що сиділи тутечки зімовиками и знали Дороша, отъ якъ розказували міні про ёго життя у лимані. Живъ вінъ на тімъ острові неначе який пустелникъ; зъ власнихъ рукъ годувавъ дикихъ кізъ, сайгаківъ; журавлі ходили за нимъ слідкомъ якъ собаки, підъ ёго хатою плоділись бабаки. Ходивъ вінъ якъ чернець, у високій шапці, у чорній хламіді и підперізувався реміннимъ поясомъ. Зъ себе бувъ дуже високій, а борода біла, якъ молоко, доходила ажъ до колінъ. Такій, розказували, бувъ зъ ёго дідуганъ, що хто бъ ёго ни вздрівъ, то самі втязи хілютця щобъ ёму вклонітись. Тоді тільки й було зімовиківъ, що на річці Самарі, де те-

пéречки Кочерéжки, та біля насъ, де Васілівка, у Брédчиві и тамъ ще, у Вóдяній. То було по великихъ прáзникахъ наро́дъ прихóдивъ до Дóроша, ненáче до цéркви (тоді тóтечки не було цéрковъ), отъ вінъ и читáвъ імъ ева́нгелію, апóстола и псалтірь. Люде ка́жуть: »на самоті чоловікъ живé зъ Бóгомъ«; то хочъ и не въ цéркві слóухаешъ те слóво Бóже, а все жъ такі полата́ вонó тобі дýшу, особліво — почúвши ёго зъ усть чéсної предъ Гóсподомъ лю́дини. Старóго Дóроша всі дýже поважа́ли: було, якъ заведúтця за що-небу́дь, або шкóду одівъ óдному яку вч́инить, до йдуть суди́тьця до старóго.

У ті часі, якъ Дóрошъ тóтечки проживáвъ, набігáли ще на слóбоди Татáри: оцéжъ їхъ и шляхъ, що йде по-біля лимáну, бо тутъ скрізь одъ річки Самáрі ажъ до річки Орельці, водопо́ї, а по горахъ бага́цько родниківъ и криниць. Було, якъ почúють хуторя́ни, що йде татарва́, то заганя́ють скоті́ну и хова́ютця по байрака́хъ и котлови́нахъ; якъ же, бува́ло, слобожáне турну́ть звідтіля́ Татáрь, то й вони́, де не візьмутця, на ко́ней, за мушкéти, и собі проважа́ють непрóшенихъ гостéй. А Дóрошъ — такъ ні́коли не тіка́въ: сиди́ть собі на пáсіці, и байдужé ёму.

Разъ, якъ такъ прохóдили Татáри, Дóрошъ варивъ собі на вечерю ку́лішъ, а татáрський ватажо́къ побáчивъ, що зъ ко́міна идé димъ, и послáвъ кілька вершниківъ подиви́тьця, хто тамъ живé.

— Коли молодій, — каже, — то візьміть ёго у ясірь (¹), а старій — чикінь ёму башка (²).

Такий, бачите, у нихъ бувъ басурмёнський, дряпійний звичай. Поїхали татари у лиманъ, та якъ кажуть — »не спитавши броду, не лізь у воду,« и загрузли въ болоті. Стали гукать, такъ Дорошъ вийшовъ и розказавъ їмъ, їхъ мовою, куді обїхать; отъ вони и приїхали до ёго. Побалакавъ вінъ зъ ними, показавъ свою пасіку, огородъ, — такъ гарно у ёго въ садочку: було се саме въ Спасівку, якъ вже и дині, и бавуні, и садовина поспіла. Вернулись вершникі до свого ватажка, розказали ёму, що бачили, — отъ вінъ и самъ приїхавъ до Дороша въ гості. Нагодувавъ ёго старій медомъ, кавунами и чимъ Богъ пославъ. Ватажокъ цілісінський вѣчеръ зъ нимъ пробалакавъ, тутъ у ёго въ хаті и ночувавъ, а на другий день, прощаючись, подарувавъ Дорошу турецький килимъ и обїцавъ, якъ буде повертатця, зновъ до ёго заїхать. Такъ не привівъ ёму Богъ вернутця, бо тамъ десь за Берѣкою, гетьманці перехопили ёго загінъ и завдали такого чо́су, що й самъ ватажокъ тамъ же й ніжки відкидавъ, а ёго орду́ у три вірви гнали ажъ до річки Самарі.

Якъ тікали вони побіля лиману, у одного татарина зашкандибавъ кінь; бачить сердешний, що вже ёму не втікті, бо за спіною козакі, — нічого робить! — отъ вінъ за коня та въ очеретъ, и прилізь до Дороша.

(¹) Узять у неволю.

(²) Одрубати голову.

— Ратуй! — каже: — якъ віратуешъ, то я твій на віки!

— Не знаю, якъ міні тебе й вірятувать, — одказує Дорощъ, — бо нігде гараздъ сховать; певно сегодні ще понаходють наші козакі, та й вітягнуть тебе изъ-за пєчи; и въ болоті тежъ не сховаєся, бо и тамъ вони обшнїпорять усі куткі; дуже вже ви намъ надозолїли!

Однѣкъ подумавъ-погадавъ старій, та й вігадавъ, якъ єго сховать. Вікопавъ у пасіці ямку, такъ щобъ тільки улїзти чоловіку до плечъ, и посадивъ тудї татарина, а звєрху накривъ єго вўллємъ: бувъ у старого зайвий вўлій, дуже великий. Тільки що обгорнувъ єго гарнєнько землею, бўцімъ то й справді колодка зъ бджолою, ажъ бачить—идуть до єго козакі, —інші зъ радощівъ, що втєрли нєса ворогамъ, вже й понапивались.

— Добрївечіръ, дїду! — кажуть.

— Спасїбі, — одказує Дорощъ.

— А нагодуйте насъ, дїду, мєдомъ, — просять: — бачите, яка у васъ гарна пасїка!

— Добре, дїтки, — каже старій: — е за що и нагодувать, добре одчухрали татарвў!.. Идїть же у хату: на тїмъ тїжнї подрїзувавъ, то тамечки у мєне въ чуланї готовий медъ.

Дє-які хотїли вже йти у хату, а другї не згодїлись.

— Нї, дїду, — кажуть, — не хочемо ми тїжнєвого, давай намъ зъ самого підкєпу, свїжого!

— И той же зъ підкєпу, — каже Дорощъ: — однаковий.

— Не хочемо ми того, — гомонять козаки: — давай намъ свіжого, а не дасі, такъ ми, не питаючись, и самі візьмемо!

А тамъ вже дѣ-які и на горіще полізли, шукають, чи нема сала або горілки.

— Тю на вашого батька, — каже Дорошъ: — бачу, вамъ коли медъ, то й лóжку?.. іжте який дають!

Такъ куді! не слухають, ще й лаятьця почали; сказано п'яні! а за п'яними и тверезі тежъ собі, и все захожуютця біля великого вулія, підъ кóтримъ сидить татаринъ. Бачить старій, що неперелівки: не дать, — то вони и сами перевернуть великий вулій, тоді вже поминай якъ звали татарина.

— Ну, тривайте жъ, хлопці, — каже: — якъ бачу, треба вамъ дать свіжого, нічого зъ вами робить!..

Тільки-що узявся за одну колóдку, щобъ знять, а козаки и гукнули:

— Давай намъ, діду, зъ сієі, зъ великої: оттутечка багáцько меду!

— Не можна зъ сіі колóдки, — одказує Дорошъ.

— Чомъ? — загомоніли козаки: — давай, кажемо, зъ сієі, а не дасі, ми й самі візьмемо, — намъ рукъ не позичати!

Дорошъ завіря ихъ, що паройки накинувъ у сю колóдку, такъ б́уцимъ не імъ и кажуть; одно товчуть: »зъ сієі, та й зъ сієі!« Кругомъ обступіли, дѣ-котрі

вже и за колóдку берúтця. Щó тутъ на світі робіть? Отъ Дóрошъ и каже:

— Слухайте, хлопці, не рúште сієї колóдки; бо якъ схóчу, то, дárма що велика, а не добúдете ви зъ неї и одної крóплі меду, — хіба тільки чортяку побáчите!

Та й гукnúвъ до татарина, щó ёмú робіть.

— Сількісь, — одказáвъ одінь зъ козаківъ: — я ще на своймú вікú не бáчивъ чóрта, — подивлюсь, якá у ёго парсúна!

За вúлій, тільки піднявъ, а татаринъ якъ віскалитця, якъ заржé не своїмъ гóлосомъ, а козакі: «святъ, святъ!» — въ рóстичъ, та яво мóга на втікача.

— Постривáйте, хлопці, — гукá Дóрошъ: — я вамъ меду дамъ!

А вони тікають та лаютьця:

— Подавісь ти своїмъ мéдомъ! годúй того, що підъ вúліємъ сидіть!

Черезъ тїждень, якъ все втихомірилось, розказáвъ Дóрошъ хуторянамъ про сю кумедію, — одъ їхъ вінъ вже не таївсь, — такъ вони дúже сміялись, и прозváли того татарина чóртомъ. Три гóди живъ вінъ у Дóроша, а тамъ на тёзлого Микóлу пішовъ у Самáрський манастирь, та й перехрестівся у нашу віру. Знатний вийшовъ зъ ёго чоловьянъ, а вже який скúсний бувъ коновáль: и скотїну лічівъ въ свиней, и болячки на людяхъ вигóювавъ. Проживáвъ вінъ тесъ за річкою Орельскою, тамечки й оженився; сежъ ёго внуки — Чортёнки, що живуть у Вóдянихъ Хуторахъ.

А то ще розкаж́у вамъ, якъ гайдамаки приходили до Дóроша за грíшми. Тоді т́утечки, по степáхъ, до-чóр-та їхъ вéшталось; т́ільки поч́ують бу́ло, що у яко́го-не́будь хуторянина завелісь грóші, то й набіжа́ть, и м́учать и печ́уть ё́го, по́ки не відда́сть усёго до копійки. Такъ отто́, каж́у, и до старо́го неч́истий їхъ при-ніс́ь. Разъ у но́чі, чуе вінъ — хтос́ь турготіть у ві-кóнце

— Хтó тамъ?—пита́.

— Відчині́, — одка́зують, — та засвіти́ сві́тло, то самъ побáчишъ хтo, коли то́бі не повила́зило.

Засвітивъ старій кагане́ць, відчині́въ двéрі, — увій-шло їхъ три чоловіка. Якъ глянули на Дóроша, на ё́го висóкий зростъ, грíзний по́глядъ и бóроду ажъ до ко-лінь, — у-пéрше довелось імъ ё́го побáчить, — такъ и прики́шили до поро́га; ні оді́нъ сло́ва не промóвить: д́ивлятця т́ільки та оч́има л́унають. И Дóрошъ за́разъ по-бáчивъ, що се за лю́де и чо́го імъ трéба.

— За грíшми?—спита́въ.

— Э́ге, — пробелькоті́ли гайдамаки, низе́нько вкло-ні́вшись.

— Розу́мні! — ка́же Дóрошъ, — зна́ли вóлі й прийта́: прода́въ медъ, такъ чимáло тихъ а грóшей назбирáлось, — бу́де зъ васъ.

— Спасі́бі вамъ, д́іду — ка́жуть гайдамаки, — за ва́шу ла́ску.

Оді́мкну́въ старій скрі́ньку и віння́въ кашу́кь изъ грíшми.

— Міні, — каже, — не треба грóшей, я вже на ла-дань дiшу, не собі и дбаю, а на бiднихъ, на цёрковъ Бóжу, — óть на ко́го!...

Та се ка́жучи, и положи́въ кашу́къ передъ ико́ною свято́го Микола́я чудотво́рця:

— Беріть, — каже, — се ёго грóші! —

Сюдi-тудi, сто́ять гайдама́ки, засму́тілись, — ба́чите, стра́шно брать. Ко́ли одiнъ зъ нихъ, ма́буть за-взя́тий бувъ, и ка́же:

— А щó, хло́пці: на ёго усi дба́ють, а на насъ ни́хто, такъ намъ не грiхъ відъ ёго поживiтьця?

Та не побо́явшись Бóга, за кашу́къ... якъ скри́кне, — такъ ёму́ ру́ку и скóрчило.

— Зми́луйся, дiду! — голóсить гайдама́ка, упáвши передъ Дóрошомъ на вкóлюшки.

— Не я тебе́ скара́въ, — одбíзує старiй, — не ми́ні тебе́ й ми́лувать!

— Хочъ навчи́, — ка́же, — щó ми́ні на свiтi робiть, якъ Гóспода благáти, щóбъ вiнъ мене́ поми́лувавъ грiшного?

— Отъ-щó робí, — ка́же Дóрошъ: — праці́ю сiєю ру́кою щó зоста́жась, и все, щó ни зарóбишъ, віддава́й бiднимъ и нацёрковъ Бóжу: якъ роздасí стiльки скiльки загар́бавъ у дрúгихъ, то то́дi тебе́ и Гóсподь поми́лує!

Гайдама́ки вклонíлись низе́нько Дóрошовi, та й пі́шли собі, облизня́ пiйма́вши.

Дóрошъ живъ на свiтi бiльшъ якъ сто лiть; по́меръ са́ме у той рiкъ, якъ скiнчи́ли лiнню, щó копа́ли за

Берéкою. За кілька днів до ёго смёрти, прийшовъ зъ Самарьско-Миколаївського монастиря игумень, вісповідавъ, запричастивъ старого, и якъ віддавъ вінъ Бóгу дýшу, поховавъ ёго. Такъ оттой игумень отъ-що розказувавъ:

— Сижú я,—каже, — у своїй келиі и читаю святе писание, коли такъ ненарокомъ зиркъ, ажъ стоить передо мною Дóрошъ, якъ живісінський. Тільки-що хотівъ я скрікнути: »здоровъ бұвъ, Дóроше!« а вінъ и каже: »поспішай до мене, я вмираю!« та й зчезъ. Отъ я,—каже,—помолівшись Бóгу, заразъ такі и рúшивъ.

Після ёго смёрти, ніхто не знае, куді поділась ёго худоба, тільки й бачивъ я ёго псалтирь, що доставсь старому пану. Частенько доводилось міні и въ рукахъ держать той псалтирь. На першому листу було написано: »1652 року, марта 10-го пославъ міні Богъ сина Дорохёя.« Се бъ то ёго, Дóроша, а записавъ, виходить, ёго батько. Відкіля прийшовъ старий, и въ Коші не знали; може вінъ и шляхецького роду, бо дуже письменний бувъ, и вірші komponувавъ. На остатьньому листу въ тёмъ же псалтирі, що розказую, були написані вірші, певно, не хто якъ вінъ самъ їх и komponувавъ; я їх на памъять знаю; отъ якъ вони починаяютця:

Гуляють думи-діти

По зеленихъ степахъ.

Гуляють, не вертаютця,

Невідь-куді диваютьця!..

Німі думи, невидючі,

Ніхто вась не вгадає,
Ніхто й не побачить;
Які жь вони, тільки й знає
Бідне моє сэрце.

Думи, кривні мої діти,
Що маю зь вами чинити?
Чи по світу сиротами вась пустити,
Чи вкупі зь собою вь зэмлю зложити?
Земля еси—и вь зэмлю закопають.
А думки зь душею
У небі витають!

Нехай же летять туди, де не плачуть,
Де радощі одні,
Тамь їхь пізнають и побачуть,
Бо одь щірого сэрця вони.
Одь цірого вони сэрця.
Одь козацького сэрця,
Одь кріпкої волі,
Одь ледячої долі...

Ой у полі, на могілі,
На віки козакь спочивь;
Не кропили ті могіли
Слэзи мілої, котру любивь,
Не приходять й товариші,
Десь далэко розійшлися...
Тільки зь небá спускаютьця
Що-вэчора думки
Й на могільці играютьця,
Якь малэнькі дитки,
До прохóжихь підлітають,
И тихэнько їхь прохають:
»Люде добрі, згадайте козакá!»

Покійникь старій пань, пошли ёму Господи царство
небэсне, читає було намь сі вірші, та й каже:

— Велика була душа у сього чоловіка: разомъ хотіла жить на небі и на землі!

Розказують ще, що якъ Дóрошъ умиравъ, то залявъ лісь у лимані и заборонивъ, щобъ ніхто не рубавъ тамъ дэрева.

— Хто, — додавъ, — не послухае, то я мёртвий устану и ёго дозіною протурю!..

Спасібі такі старому, що заборонивъ у лимані рубати лісь: вéсело й глянуть, якъ воно порозросталося! . . . Дé-коли підешъ погулять, то ажъ духъ радується: кругомъ острова ворболізъ, ненáче огорóжа стоить, а тамъ починаютьця вже товсті та висóкі дэрева, що отóчують зелéну поляну, де стояла Дóрошова пáсіка; тутъ недачечко и криничка, відкіля вінъ во́ду бравъ. Такъ гáрно: чорногúзи несúтьця по висóкихъ вёрбахъ, бугаї гудúть у болóті, пташечкі щéбéчуть, особливо — соловéйки, тамъ їхъ сїла: кругомъ, бáчите, вода, такъ не закрадетця туди кішка; и ловить не вéлено, такъ! ніхто їхъ и не полóхае.

Однакъ, якъ старій не закликавъ не рубати у лимані дэрева, а знайшовся такий сміливий дурень, що хотівъ бувъ зрубать, та трóхи и самъ тамъ не загинувъ. Ось якъ воно було: Живъ у насъ при кінському заводі ляшóкъ, панъ Бужинський. Такий зъ ёго и панъ, якъ за дэнежку пистóль; та вже, бáчите, у нихъ все пані: и лакéй панъ, и кúхарь панъ, панъ пана и батогáми чухрае. Объїзжавъ вінъ підъ верхъ кóней, и бувъ такий сміливий, що нічогосінько на світі не боявсь. Разъ, на зелéні свята, зійшлись наші парубкі у шинóкъ

погулять, — отъ и вінъ пристає до нихъ у компанію. Балакали, балакали, та й стали розказувать про відємъ, про вовкулаківъ, якъ мёртві устають у ночі та лякають живихъ людей: Ляшокъ слухавъ, слухавъ, та й каже:

— Брехня сему; нема на світі ні тихъ відємъ, ні вовкулаківъ, и на мёртвихъ нічого нарікають, бо й вони тихенько собі лежать у землі... Я, — каже, — нічого не боюсь и нічому не вірю!..

А оди́нъ зъ парубківъ и каже ёму:

— Коли ти нічого не боїся, такъ піді у лиманъ, у глупу вічъ, и зрубай тамъ дерево.

— А щожъ, — каже ляшокъ: — піду та й зрубай; ніхто́ міні не заборонить.

Заспорили, и объ закладъ на карбованьця побілись. Такъ саме, якъ вони спорились, увійшовъ у шинокъ гумевний Оверко. Почувши, що ляшокъ наміраєтця йти у лиманъ зрубать дерево, и пита ёго:

— Хіба ти не знаєшъ, що покійникъ Дорошъ заклывъ и заборонивъ рубати дерева у лимані?

— Знаю, — одказує ляшокъ, — та вінъ міні не указь; я ёго и живого не злякався бъ, не то мёртвого!

— А якъ вінъ тебе звідтіля, — каже Оверко, — протурить лозиною?

— Не бійсь, — каже: — я шляхтичъ; нехай вінъ туря лозиною васъ, дурнихъ хлопівъ!

— Ну, гледі жъ, пане Бужинський, щобъ не досталось и твоїй шляхетній співні, та щобъ и не довельось тікати до лясу у болото? Якъ бй можна було ёго

рубати, — каже, — то досі бь до коріня бь ёго вірубали.

Та се кажучи, и пішовь собі до-дému; а ёго хата була недалéчко одь лимáну, тутечки біля току. О-півночі, такь якь закукурікали півні, пань Бужинський узявь сокіру, и пішовь собі у лимáнь. Нічь була дуже тёмна, ні зірочки; нéбо замáзалось хмáрами, ненáче налáгодилось на дощь. Провелі хлопці ляшкá ажь за пánський будінокь, бо дорóга у лимáнь тоді йшла по за кривімь плéсомь, — тамь и місто́кь бувь. Провівши ляшкá, парубкі верну́лись у шинóкь и стáли ёго дожидатьця. Ждуть та ждуть, — не йде; а вже бь порá и верну́тьця: стáло и на світь займáтьця, а ёго, іродового сина, нема́ та й нема́.

— Оце, пеня! — кажуть хлопці: — щобь чо́го не сталося зь ляшкóмь?.. тоді б́уде и намь халепа!

Вже імь не такь страшно Дóроша, якь Прóкіпа Івáновича.

— А щó б́удемо робіть? — питае оди́нь о́дного.

— Ходімо, — кажуть де-котрі, — виручáть гáспедського чванькá. (Такé, бáчите, прізвище ляшкú дали).

Оть и пішли, та побоя́лись иті у самій лимáнь, а зь ёго бо́ку, зь б́лижнёго, одь слободі, щобь черэзь вóду гукну́ть до ляшкá; коли вінь у лимáні, то обі́зветця. Підійшли до б́ерега, прислу́хуютця, пригля́дуютця — нічо́го не чуть: у лимáні не тільки ніхтó не рубáе и не хóдить, бо почу́ли бь, золопотіло. Стáли гукáть: »пáне Бужинський, а пáне Бужинський?..«

Коли чують, щось забелькотило у болоті; парубоцтво ближче, зновъ гукáють, — зновъ озивáетця, тудí—ажъ то ляшóкъ, по самісінькі вúха загрúзь у болóто, и ніякъ зъ багна и очеретяного коріння не вíплутаеця. Пішли були хлопці щобъ ёго вíрятувать, такъ не мóжна и близько підступíть. Бáчуть, що такъ не вíтягти ёго, отъ вони принесли одъ гумénного вíрёвку; кíнули її ляшкóві, а вінъ обв'язáвъ себе по-підъ рука́ми, отъ ёго и вíволокли на сухе. Увесь убрався у тваніóку, мовъ чортя́ка. Стáли роспíтувать, — щось гугнíть, ніякъ ёго и не вторóпаешъ, щó вінъ верзé. Узяли ёго хлопці на оберéмокъ, повесли у плéсо, вíполоскали, обміли, та й принесли у шинóкъ. Мій Бóже мíлий! страшно на ёго й глянуть: якъ стíна білий, трúситця, ненáче трясця ёго трясé; вся піка, шíя и рúки посмугóвані. Зняли сорóчку, такъ батечки! спинá ажъ почорніла, ненáче ёго якъ москаля крízь строй гáняно. Дали ёму хлопці ось-мúшку горілки; вíпивъ сердéшний, и трóхи опáмятувався. Посадíли ляшкá за стíль, стáли роспíтувать, отъ вінъ імъ и розказáвъ, якá прічча тра́пилась ёму у лимáні.

— Дойшóвъ я, — ка́же, — до Кривóго, нічóго мíні не страшно; тільки жъ що перейшóвъ черéз мíстóкъ у лимáнь, а тутъ щось якъ замахá крíлами надъ голо-во́ю та пугúкне, такъ у мене и затрусíлись жíжки, не-счúвсь якъ и присівъ у траві; роздивíвся, ажъ то пугачъ схопíвся зъ вербí. Иду дáльшъ, — такъ сúмно ста-ло, ненáче хто за ко́міръ хапа́, и самъ не знаю відъ чо́го; ніко́ли сёго зо мно́ю не траплялось. Хотівъ бувъ

вже назадъ вернутьця, такъ подумавъ се обі: парубки сміятимуться, провітку міні не дадуть; перехрестівся, и пішовъ у той кутікъ, де пасіка була у старіого. Озирнувся—нема нікого, тихо; отъ я и почавъ рубать: цюкъ разъ, цюкъ у-друге, заміривсь у-третє, а мене якъ шмагонє щось лозиною,—зиркъ, ажъ стоить Дорощь!.. Висікий-превисікий, зъ гумєнного заввішки, а борода біла та довга ажъ до колінъ. Якъ глянувъ я на єго, то чубъ такъ и полізъ до-горі, неначе съ цебра окотили мене холодною водою; стою собі, зъ місця не зворухнусь, пальцемъ не смикну, а вінъ мене шмага лозиною; шмагавъ, шмагавъ, . . . якъ же дошкүливъ, відкіля въ мене и сіла узялась,—відъ єго та на втікача; а Дорощь за мною, такъ мене и лүщить, я въ болото—и вінъ у болото, такъ и шкварить мене то зъ того, то зъ другого біку, а я усє въ болото, та й забравсь ажъ по самісінькі вуха. Якъ-бі, — каже, — ви не прийшли, черезъ який тамъ квадрансь, то бь довелось тамъ и пропасти. Ні, вже тепєречки, — каже, — не тільки самъ не піду у лиманъ рубати Дорощеві дерева, а ще й де-сятому закажу не хідить!

Бачъ, який розумний ставъ; не даромъ кажуть: «Мудрий ляхъ по шкоді: якъ коней покрали, станю ставъ замикать!» Такъ отто, якъ скінчивъ ляшокъ своє оповідання, то вже и світъ ставъ, почали й люди у шиніокъ збиратьця, бачите—пріазникъ; якъ почули що діялось зъ ляшкѡмъ, дивуютця, ажъ руками обь полібють; далі, скільки їхъ ни було, и парубки, всі пішли

у лиманъ подивитьця, де тамъ Дóрошъ давъ хлóсту ляшкú. Идуть по-біля двóру, а я утягъ годúю. »Кудá се?« питаю. Розказáли, отъ и я зъ ними пішовъ. Дійшли ми до того місця, де лихá мáти надалá ляшкú рубáти дéрево, дівимось—надрúbаний клинóчокъ и сокира біля ёго лежить, кругómъ того клинóчка потолóчена трава и багáцько роскідано полáманої лозі (пéвно на шляхéцькій співні пáна Бужівського); тутъ же лежить и повісма зъ два прядіва (Богъ ёго зна, відкіля вонó и взялось). Ще відко було слідъ, якъ разъ зъ того куткá, прóти котрого Дóрошова могíла; тóтечки и лозá ряснá; мáбуть, якъ ишовъ покійникъ, то тутъ її и наламáвъ. Та вже жъ и дивувáлись наші слобожáне, не такъ томú що покійникъ завдáвъ пáну Бужівському халазію, якъ томú, відкіля узялось те прядіво? Боялись до ёго и доторкнúтьця; та вже гумéнный, бáчить що ніхтó не берé, и узявъ.

—Згодитьця, — каже, — на вірёвку, мóже доведётця ище яко́го-небудь дурня віволukti зъ болóта!

Памъятувáвъ ляшóкъ ту прочухáнку до новіхъ віниківъ! Було, якъ найдуть гóсті до старóго пáна, то вінъ и звелить ляшкú розказувать, якъ ёго Дóрошъ оддубáсивъ. Хочъ вонó и давнó минúлось, а було якъ почне сердéшний розказувать, то й дрижить и озираётця, не нáче Дóрошъ стоить за плечíма зъ лозіною; а пані слúхають та сміютьця, ажъ за живіть хапаютьця. Не даромъ, бáчу, кажутъ: »чúжа бідá—людямъ сміхъ!«

МІРОШНИКЪ.

III.

М І Р О Ш Н И К Ъ .

Михайлу Миколаевичу Шидловскому.

МІРОШНИКЪ.

У Вербських хуторахъ бувъ у мене кумъ, Сидіръ Кравченко. Хуторяне мірошникомъ ёго прозвали, бо збудовавъ вінъ собі вітрячокъ, та такъ ёго гарно налагодивъ, що який би тихий вітерець ні віявъ, усі вітряки стоять, а ёго вітрячокъ крутитця. Знатний бувъ чоловіцяга той Сидіръ—правдива душа, навіки чесна и богобойзна. Частенько мині доводилось бачитьця зъ нимъ, бо тоді ходивъ я ще на охоту качокъ стрілять; деколи підешъ по-надъ плесами; то й не счүється, якъ и за Варварівкою опинися, біля Сидорової хати; отъ було зайдешъ до ёго, та й переночүешъ у вітрячку. Разъ, по-весні, налетіло до насъ на Тернівку гагаръ; отъ я узявъ рушницю та й пішовъ, чи не встрілю якої. Очереті ще не дүже піднялись, такъ ні якъ не підкрадесся: птиця, бачъ, дүже сторожка; тільки зблізисся—заразъ здіймаєтця и переліта на другі плеса. Вже надъ вечіръ, якъ посутеніло, проминүвши кумівъ хүтіръ,

підкрівся и встріливъ такі одну. Підхожу до вітрячка, бачу—світитця у віконце, прорізана у двіряхъ,—такъ собі невеличке, голова тільки й пролізе, — та й думаю собі: усуну я у те віконце гагару, за що вона здастьця кумові? Зійшовъ тихенько по східцяхъ, та й суну у віконце; а кумъ побачивъ, якъ скрикне: »святъ, святъ!« та ну хреститьця. Дивлюсь у щілину, а вінъ ажъ зблідъ, неначе борошномъ ёго посипано; я тоді якъ засміюсь....

— Не лякайсь,—кажучу,—Сидоре, се я!

Відчинивъ двіри, увійшовъ, а вінъ дрижить, та все знай хрестить мене, думає: чи не чортяка се у моєму образі прийшовъ до ёго.

— Не бійся,—кажучу,—я й самъ тебе перехрещу! — та й перехрестивъ.

— Се ти, Грицьку? — пита.

— Та я жъ,—кажучу.

— Ну, та й здорово жъ мене налякавъ,—каже,—якъ побачивъ я твою бісовську гагару, то вона мині зда- лась страшнішъ одъ самісінького чорта.

— 'Якъ-таки,—кажучу,—злякаться птиці. Се,—кажучу,—відъ того, що у тебе ка-зна-що на думці; ми не святі, щобъ до насъ чорті ходили!

— Э,—каже,—колі жъ, бачъ, я ляканий: мині вже два разі привіжувалась якась марá.

— Чи не така,—кажучу,—якъ и ся?

— Колі бъ така,—каже,—а то превелике мині лихо напророчила!

— 'Якъ же вона тобі привіжувалась? — питаю.

— Отъ слухай, — каже, — та й міркуй собі, коли розчовпешъ, що вонó за марá така. Ти жъ знавъ, — каже, — старшого мого сина, Івана?

— Якъ не знать, — кажу, — ёму ще »батьківъ синъ«, прізвище приложіли.

— А знаешъ, зъ чо́го ёму такé прізвище приложіли? — пита.

— Не знаю, — кажу.

— Такъ слухай, — каже.

»Якъ я одружився, на перший рікъ пославъ намъ Богъ сина, отцего Івана. Уродився вінъ дуже слабій; думали, що заразъ и вмере: у-ночі й охрестили. И розказать не можна, яка намъ морока була зъ тією дитиною: цілсенький день и цілсеньку нічъ кричѣть та й кричѣть, неначе зъ него чортї ліка деруть. Бідна моя жінка, за нимъ, и самá трóхи нігъ не відкидала, а вонó, сердешне, висхло и викоренилось, одні тільки хрящі зостались. Черезъ два роки, пославъ намъ Богъ другого сина. Отъ, матері вже не до хворого; та, по правді кажучи, и обридло вонó такі намъ: чимáло прийняли ми гріха, благáючи Господа, щобъ вінъ привявъ ёго до себе. Було, жінка вóзитця зъ мѣншенькимъ, а сего, слабого, полóжить на піль, то вонó кричѣть, по́ки не посиніє и не простягнетця, якъ неживе. Було, вернўсь я зъ вітряка и стану гримать на жінку, то вона обілетця слезáми, та й одказує:

— »Що жъ мині зъ нимъ робіть? вонó и самó вмере и мене зъ дитиною за собою потягне!«

Дуже мині стало жаль хлопчика. Було, візьму його на руки, то вонó и замóвнє; отъ я и ношýся зъ нимъ: підú молóть, то й ёго зъ собою берú. Пестую ёго, годúю кáшкою; стало вонó потрóшку та потрóшку одúжувать, піднялóсь на нóги и забелькотíло: »тáту, Бóзя.« Черезъ два рóки вíходилось, и тáкий зъ нёго гáрний хлопéць ставъ, що комú нí скáжешъ, що се той плакса, що хíривъ, то й вíри не йме. А до мéне такъ привíкло, що й мáтери не знáло; було, жінка стáне надівáть ёмú сорóчечку, то вонó одъ неí и рученятами и ноженятами.

— »Идí собí геть!— заголóсить, — нехáй менé тáто одягае.«

То було я ёго и обувáю, и одягáю. Дé-коли, у-осенí або зímóю, поíду у пóле та ёго не візьму, то тáкий гáласъ підíйме, за вóзомъ женётця та прóсить, щобъ и ёго зъ собою узявъ. Було, и змёрзне, и вíголодаєтця, а мовчíть, тёрпить, абí тíльки зъ бáтькомъ бúти. Якъ вже підрíсь трóшки, то було, Богъ ёго зна відъ чо́го, думку мою відгáдувавъ; йнколи якъ у-ночі мёлешъ, вíгорить у каганці свíтло, або не стáне въ гаманí тю-тюну́, то вíнъ прокíнетця, принесé минí, та й кáже.

— »Спочíньте, тáту, а я за васъ доглéжу.«

То я й засну́, а вíнъ порáєтця біля млинá, и засипá и одсипá, невáче мíрошникъ. Такъ відъ тóго, що вíнъ минí такъ догожáвъ и я кохáвся въ ёмú, хуторяне и приложíли ёмú прízвище: »бáтьківъ синъ«. Вíрiсь мій Ивáнъ, тáкий ставъ зъ нёго брáвий пáрубокъ, що крá-

щого не було у всій околиці: головою віщій одъ мене, а вже що за добра та щіра душа, то не знаю, чи наградивъ когó Господь такою дитиною. Вже ставъ я шукать ёму подружжа, такъ на яку дівчину не гляну, усé здаётця мнѣ—не до пари. Коли разъ заїздить до мене десятникъ, та й каже:

— »Голова казавъ, щобъ ви навідались до ёго у Вѣрбки, щось мае вамъ казати.«

На другий день раненько, пішовъ я у Вѣрбки. Ухожу у волосне правленіе, дивлюсь—повнісінька хата народу, голова зъ писаремъ сидять за столómъ и розгляднують якісь бамáги. Підійшовъ я до стóлу, та й кажу:

— »Здорові були! А чогó вамъ треба?«

— »Некрутський, набіръ, Сідоре, — одказавъ голова,—твій Іванъ на черзі.«

Ненáче гóстримъ ножémъ менé въ сѣрце штрикнуло, ненáче помість підо мною хóдоромъ заходивъ: лѣдві встóявъ на ногахъ.

— »Що,—каже голова,—жаль бáтьківського сина, ажъ зъ віду змінився?«

— »Ні, — кажу, — поспішавъ до васъ, такъ трóхи втомівся.«

Самъ не знаю, що й кажу; сівъ на лавці та й попросивъ напíтьця. Принесли кúхликъ, лѣдві проковтнóвъ, такъ мнѣ гóрло здавило. Оддихавъ трóхи, та й пішовъ до дому. Иду, нічогó не бáчу й не чую, ненáче неживій; вийшовъ у степъ, ударивсь óбъ-землю и облився слѣзáми, гíркíми слѣзáми.... Наплакавшись у-вóлю, умівсь

біля плеса, щобъ не пізналищо плакавъ. та й пішовъ до-дому. Не доходячи верстві зó-дві до моєї хати, дивлюсь—иде Іванъ мині назустрічъ. Куді бъ я не пішовъ, то вже якъ вертаюсь, вінъ вийде до мене назустрічъ. Тільки ёго побачивъ, зновъ менé вхопіло за сёрце: хто менé тепереньки, думаю собі, буде стрічати? хто догледить и втішить на старості?... Глянувъ вінъ на мене, та й пита:

— «Чогó се, тату, ви такъ зъ віду змінілись? Може, нездужаете?..»

— «Некруцький набіръ, сівну,—кажу,—завтра підемо у....» — Не стало й мови, такъ я тільки махнувъ рукою у ту сторону де Вербки.

— «Чогó жъ ви зажурілись, тату,—каже,—хибá не знали, що я на черзі?»

— «Не знавъ,—кажу,—и въ голову собі сёго не влавъ!»

Ставъ вінъ менé втішати, заспокоювать:

— «Не журітця, тату,—каже:—некруцтва якъ смёрті не минуть; послужу,—каже,—колі Господь помóже, Бóгу и государію, прийду до васъ у одпускъ, оженіюсь, та й васъ візьму до себе!»

Заголосіла й жінка, якъ довідалась про наше горе; та вже якъ вона ні вбивалась, а я добре бачивъ, що не такъ їй жаль синá, якъ менé. На другий день повівъ я Івана у Вербки; зміряли ёго, огледіли, та забівши у колóдки и погна́ли у Катерносла́въ. И я зъ нимъ пішовъ. На моїхъ очахъ, у некруцькому присудстві,

віголили ёму лобъ, одягли москалёмъ, а тамъ зновъ погна́ли, не зна́ю вже куди́. Якъ ста́ли проща́тьця, то якъ-би́ насъ не розня́ли, то, здаётця, такъ би обо́хъ и въ домови́ну положи́ли. Не зна́ю вже, якъ би я и до-до́му верну́вся, коли́ бъ не на́ші хуторя́не, верта́ючись зъ Катериносла́ва, не довели́ мене́ и не догле́дили у дорóзi.

Якъ несамо́вiтiй ставъ: ся́ду, то вже не вета́ну по́ки не зведу́ть; хочъ три днi не iстиму, а вже не попрошу́, по́ки не нагодую́ть якъ мале́ньку дити́ну. Було́ жiнка iй дiти, дiвлячись на мене́, плачу́ть, а я iй не чу́ю того́ хлипанья́ и не ба́чу, якъ вони́ за мно́ю убива́ютця. Во́зи́ли мене́ до знахуро́къ, и пiпъ уговору́вавъ и молитви́ чита́въ, — такъ вiчо́гiсiнько не вди́али.

Коли́ на во́сьмий мiсяць, привезла́ жiнка зъ Павлогра́да одъ Ива́на письмо́. Пишли́ до ба́тюшки, отъ вiнъ намъ и прочита́въ. Пише́ Ива́нъ, — и пише́ власно́ю руко́ю, бо вже iй письме́нний ставъ, — що́ вiнъ, хвалiти Го́спода, живий́ и здоро́вий, що́ iй нача́лство ёго́ лю́бить, а служить́ вiнъ у кiннiй артилeри́i ажъ у Верходнiпро́вському. Якъ прочита́ли ми́нi те письмо́, то неначе́ свiтъ я побачивъ́. Було́ якъ гiрко ми́нi ста́не, то я пiду́ до Ма́йбороди, або́ въ Варва́рiвку до пи́саря, то вони́ ми́нi по де́сять ра́зiвъ те письмо́ чита́ють; вже́ iй на па́мять ёго́ вiвчивъ́, не́вiче и самъ письме́нний: на яке́ сло́во на́ гляну́ у то́му письми́, то iй зна́ю, що́ воно́ такé. Було́ молю́ся у-ра́нцi и въ-вечeри́, то зъ молитва́ми и письмо́ прохара́маркаю́.... Полéгчало ми́нi тро́хи, одна́къ усé таки́ нужу́ся

світомъ, ні якъ не заспокоюсь. Отъ люде и стали мині совітувать:

— »Ти бѣ, Сідоре, навідався до сїна, проходився бѣ, то мѣже бѣ и одужавъ.«

Якъ се почувъ, то неначе мині очі розв'язали: заразъ такі и зібравъ, узявъ зъ собою грошенятъ, та й помандрувавъ у Верходніпрѣвське. На сѣмий день и тамъ ставъ. Роспитавъ, де москалі кватирують, отъ мене и привели на рѣтний двіръ. Дивлюсь—біля воріть стоить москаль.

— »Чи тѣтчки, — питаю, — Іванъ Кравчѣнко?«

— »Батьківъ синъ?« — одказує москаль.

— »Глянь, — кажу, — и у васъ вінъ такъ прозиваетця?«

— »Такъ, — каже, — вінъ себе записавъ у спискахъ. А на що вамъ ёго?«

— »Вінъ, — кажу, — батьківъ синъ, а я синівъ батько, такъ отъ на що!... Бѣдьте ласкаві, — кажу, — скажіть дѣ вівъ?«

— »У нашіій рѣті слѣжить, — каже, — тільки тепѣрички ёго нема на рѣтному дворі, пішовъ на мѣштру.«

— »Дѣ жѣ та мѣштра у васъ?« — питаю.

— »На вігоні, — каже, — отъ якъ підешъ сією вѣличкою, то самъ побачишь, де вони марширують.«

Пішовъ я вѣличкою, идѣ, неначе хто у спіну мене штовхавъ, а сѣрце токотить якъ зъ грудѣй не віскочить. Тільки виткнувся изъ за вугла, ажъ бачу, дѣбають москалі рядками. Зблизивъ, дивлюсь якъ не повилазять,

такъ ні якъ не пізнаю де мій Іванъ: всі москалі якъ одинъ, и дібаюєсь и стоять. Дойшовъ до командіра, роздивівсь, ажъ третій москаль зъ краю мій Іванъ. Якъ скривну: »Іване!« а вінъ до мене: »батьку!« Окомъ не змигну́ть, якъ ми вже одинъ одного до сѣрця тулили и чолómкались; здалось мні, неначе я на не́бі опинився!... Коли чую—командіръ речетъ:

— »Смірно!... Якъ ти осміливсь сякій - такий зъ хронту виходить?... Пáлокъ!«

Іванъ одчахну́всь одъ мене, стоїть наввіпинки передъ командіромъ, и на батька не дівитця....

— »Не во гнівъ вамъ, ва́ше благородіє,—каж́у,— я ёго батько, щобъ ви знали.... побáчивши батька, каж́у, — вийдешъ зъ са́мого раю, не то зъ ва́шого хронту!«

— »У хронті,—одка́зує командіръ,—нема́ ні батька ні ма́тери. Вінъ до́брый синъ, а неспра́вний салда́тъ, а неспра́внихъ б́ють!...«

— »Не хваліть,—каж́у,— и не б́йте; а коли вже вамъ схотілось ви́бить, то ви́бийте мене: вамъ за се ще подя́кую, Бо́гу за васъ помолю́сь!«

— »Я,—ка́же,— не ма́ю пра́ва тебе́ бити, не ма́ю пра́ва и ёго простіть!«

По́ки отта́къ розмовля́ли, и палі́чка нанеслі́; здняли́ зъ се́рдешною Іва́на мунді́ръ, захо́пили два москалі за ру́ки, розіп́яли и почали́ дуба́сити. Я пла́чу, крива́вими слёза́ми вмива́юсь, до нігъ кля́няюсь команді́ру, зе́млю імъ та прош́у, а сина́ б́ють.... Одна́къ якъ не

біли, а го́лосу не я пода́въ, щобъ ще гіршъ не завда́ть ба́тькові жа́лю. Якъ скінчи́лась му́штра, команді́ръ пі́дизва́въ до се́бе Ива́на и на ме́не кивну́въ. Пі́дійшо́въ Ива́нъ и я; а команді́ръ и пита́ мене́:

— »Чи до́вго, старі́й, прогості́юешъ у насъ?»

— »Якъ такъ, — кажу́, — бу́дуть оби́ждать мо́го си́на, то я не хо́чу не то у васъ гостюва́ть, и по світу ході́ть!»

— »Не се́рдься, старі́й, — ка́же, — за бі́того дво́хъ небі́тихъ даю́ть, та й не беру́ть! Я, — ка́же, — твоі́мъ си́номъ дово́лень: справний вінъ по службі́ и поведе́нїя хоро́шого.»

— »Ще ви, — кажу́, — и вь ві́чи ё́го не ба́чили, якъ я вже зна́въ яко́го вінъ поведе́нїя!»

— »Ну, — ка́же, — неха́й же вінъ погуля́е зь тобо́ю; уволняю ё́го одъ уся́кої служби́; неха́й тільки ході́ть на вче́нїе разъ у де́нь.»

Подя́кували команді́ра, та й пі́шли.

— »Ну, та й сваркі́й же тві́й команді́ръ, — кажу́, — и ба́тьку не вва́живъ.»

— »Ні, та́ту, — ка́же, — вінъ у насъ до́брый; ба́чите, ви́бивъ и пожа́лувавъ!... Я бъ, — ка́же, — ще гото́въ стільки при́нять, за те що позво́ливъ зь ва́ми побу́ти.»

Приві́въ мене́ Ива́нъ до се́бе не квати́ру. Повийма́въ зь чама́йданчика своі́ книжки́, зь писа́нїя ми́ні прочи́та́въ; вже й малюва́ть навчи́всь: змалюва́въ на папі́рі на́шу ха́ту, та такъ жи́во, тільки гляну́въ, зара́зъ и пі́зна́въ: такъ са́ме и ве́рби, и коло́дязь бі́ля ха́ти, и ві́-

трячóкь. Цілий тїждень зъ нимъ бавився, зновъ мене втїшавъ, якъ и до не крўтства.

— »Знайдіть мині, тату, — каже, — дівчину, я прийду до васъ въ одпускъ, одружусь, та й візьму васъ до себе; а браті будуть доглядати матірь, а я васъ...»

— »А якъ, — кажú, — поженуть васъ на війну?»

— »А щó жъ, — каже, — карай Бóже симъ, тоді візьмете мою жінку, и поїдете собі до-дóму.»

За тїждень, що зъ сїномъ проживъ, зовсімъ одужавъ, де та у-біса и хворóба подїлась. Вернувся до-дóму веселий, думаю собі: справді оженію Івана, та й поїду до ёго жить; мóже, приведе мині Госпóдь и унўка отгáкъ віносить, якъ віносивъ собі сїна. Що-місяця приславъ мині Іванъ письма; та такъ гáрно ставъ писать, що разъ, якъ показавъ голові, такъ вінъ ажъ зацмóкавъ.

— »Отъ якъ-бї такого, — каже, — намъ писарчукá добўти!»

— Разъ, передъ великодними святкáми, приславъ намъ Іванъ письмó. Піше, що зъ Тўркомъ війна, такъ и їхъ рóта иде у Турецину. Слўхаючи ту звістку, не знавъ я, чи мині журітьця, чи ні, бо Іванъ дўже зрадівъ, почўвши про ту гáспедську війну.... Зъ Турецини, Іванъ приславъ два тїльки письмá; перше зъ-підъ Шўмни — давъ звістку що почепїли ёму кавалерію, а дрўге зъ Волóщини, що зрóблено ёго ўнтеромъ. Скоренько після сёго письмá, почўли и про замирєніє. Ну, думаю собі, хвалїти Гóспода, теперечки и синъ

не забáритця; вже й гáрну дівчи́ну у Павлогра́ді для ёго намітивъ: ми́щаночка и хоро́шого ро́ду. Кі́лька днівъ пі́сля то́го, якъ почу́ли про те замире́ннє, у-вече́рі, сижу́ собі у ві́трячку, мелю́ та зга́дую про си́на; коли такъ, ненаро́комъ — зиркь, ажъ на сво́лоці, надъ ступа́ми, щось сиді́ть: не зві́рь и не пти́ця, ненáче кúпа, чо́рна якъ са́жа, и голо́ва у ёго и о́чи, сиді́ть и пильно дивитця на мене, а да́лі чу́ю — й ка́же:

— »Сидоре, сёго́дні твій синъ Ива́нъ поме́ръ!«

Якъ се почу́въ, то ненáче у мене хто се́рце зъ груде́й ві́рвавъ, задзвони́ло у вуша́хъ, круго́мъ мене усé покоті́лось, такъ я, якъ не живій, и бебéхнувся обь по́мість.... Ма́буть довге́нько и лежа́въ, бо якъ опа́мятува́всь, то вже й кага́нець пога́сь и жи́то перемоло́лося, що засі́павъ. Засві́тивъ сві́тло, такъ ми́ні сýмно, гі́рко; помолі́всь Бо́гу, та й ставъ зга́дувать, якъ воно́ ми́ні приві́ділось. Чи не присні́лось, дۇ́маю; такъ ні, — не спавъ. Отъ я узя́въ ніжъ, та й зарубі́въ на сті́нці: трéте октяб́ря. — Ось подиві́ся лишéнь, Гри́цьку, — ка́же, — пока́зуючи на сті́нку, — и тепе́речки ще ві́дко.«

Гля́нувъ я, ажъ спра́вді: три ді́рочки, а зvéрху де́сять палі́чокъ, — се бъ то трéте число́ и де́сятый міся́ць октя́брь; такъ, ба́чите, зару́блюють не письме́нні лю́де.

— Ну, розка́зуй, Сидоре, — кажú, — розка́зуй.

»Такъ отто́, — ка́же, — якъ заняло́сь на сві́ть, пішо́въ я у Ю́рївку до ба́тюшки, розка́зую ёму́ и пла́чу; а вінъ якъ почне́ мене ла́ять:

— »Якъ тобі, Сидоре, не грі́хъ, — ка́же, — ка́-зна відъ

чого вбива́тьця, та прогнівля́ть Го́спода! Се тобі присні-
лось, або зда́лось!...

Такъ чо́го вже міні ба́тюшка ні каза́въ, якъ и я
себе́ ні заспо́коювавъ, а все міні здава́лось, що мо́го
Ива́на нема́ вже на сімъ сві́ті. На Ива́на, пішо́въ я до
це́ркви, даю́ попу́ коповика́, щобъ одпра́вивъ моле́бінъ,
та й кажу́:

— »Будьте ла́скові, ба́тюшка, одпра́вте панахі́ду по
Ива́ну.«

А піпъ:

— »Хиба́ вінъ поме́ръ?«

Такъ я схамену́всь, та й кажу́:

— »Не я се вамъ каза́въ, се, ма́буть, каза́ла моя
душа́!«

Мину́лась весна́, наступіло́ й літо, а одъ мо́го Ива́-
на нема́ ні я́кої звістки. Та вже заі́хавъ до мене знако́-
мий лемонті́рщикъ и сказа́въ, що та ро́та, де служи́ть
мій синъ, тепе́речки квати́руе у Рома́нко́вій. Отъ я,
не га́ячись, и пішо́въ у Рома́нко́ву; думаю́ собі: треба
довіда́тьця, якъ намъ моли́тьця за ёго—чи за здра́вие, чи
за упоко́й, и у я́кій день помина́ть. Прийшо́въ у Ро-
ма́нко́ву, знайшо́въ ро́тний дві́рць; дивлю́сь—бага́цько
хо́дить моска́лівъ, а мо́го Ива́на нема́. Стою́ собі бі́ля
ворі́ть, бою́ся й пита́ть; коли́ підійшо́въ до мене оді́нъ
моска́ль, та й пита́:

— »А чо́го тобі тре́ба, чоло́віче?«

— »А що́,—кажу́,—нема́ вже у васъ Ива́на Кра́в-
че́нка, ба́тькового си́на?«

— «Нема́, — ка́же, — поме́рь.»

— «Ко́ли жъ ви́нь поме́рь?» — пита́ю, ненáче и не жаль ми́ні ёго́.

— «Пі́ди, — ка́же, — у канціля́рию, то тамъ то́бі ска́жуть.»

Пішо́въ я въ канцеля́рию, давъ пісарю́ четвертака́, отъ ви́нь пошука́въ у бама́гахъ, та й ка́же:

— «Ива́нъ Кравче́нко, ба́тьківъ синъ, по́мре 3 октя́бря 1829 го́ду.»

Такъ отце́ разъ. А въ-дру́ге отъ якъ бу́ло. Го́дівъ зъ три пі́сля сме́рти Ива́на, у въ-осе́ні, идú я у ві́трячо́къ, а жі́нка захо́жуетця ха́ту ма́зати. Наверну́въ я на ві́теръ сві́й ві́трячо́къ, засі́павъ жи́та, та за́палі́вши лю́льбу и си́жý собі. Ко́ли—зиркь у-го́ру, ажъ си́дять, таке́ жъ са́ме якъ и то́ді, и на ти́мъ же ме́сці на сво́лоці на́дъ стúпами и дівитця на ме́не. Такъ ме́не хо́лодомъ и окоти́ло, да́рмо що въ де́нь. Диві́лось, диві́лось, та й ка́же:

— «Сі́доре, тво́я жі́нка вме́рла!»

Схо́півся я, якъ скрі́кну:

— «Зче́зни, не хо́ди до ме́не: цуръ то́бі!»

А воно́:

— «Ще́ разъ, — ка́же, — до те́бе при́дú!» та й зчезло.

Пере́хресті́вся я, стою́ якъ опáрений, ко́ли чу́ю щось тупо́тить, ви́глянувъ у віко́нце: дивлю́сь — бі́жить ме́нша дочка́.

— «Иді́ть шві́дче, та́ту, — ка́же, — ле́дві́ перево́дячи духъ, — гли́нище ма́тірь задаві́ло.»

Прибігъ я до того глінища, — вже одкопáли; дивлюсь: лежить моя жінка нежива.

— Такъ оттакі-то міні на віку прічти лучáлись, кажу́жъ тобі, що я вже ляканий! И що воно́ такé, — ка́же, — не розчовпé и самъ німецькій бáтько, не то ми зъ тобою, Гріцьку.

— А въ трéте ще не бáчивъ? — спита́въ Тя Сідора.

— Ні, — ка́же, — ще не бáчивъ.

Годівъ черезъ два, після сёго, якъ отце, розка́зувавъ міні кумъ, приїздить до насъ Варвáровскій прика́щикъ; побáчивъ менé, та й ка́же:

— Гріцьку, нашъ міро́шникъ дуба давъ!

— Чи справді? — кажу́. — Я жъ ёго бáчивъ на тімъ тижні, — здоро́вий бувъ.

— Э, на тімъ тижні, — ка́же; — а позавчóра вмеръ, якъ ка́жуть, скоропостіжно. Сёго́дні, — ка́же, — и судъ прибіжítь, б́дуть рíзати.

Почúвши се, пішовъ я у кумівъ ху́тірь; прихо́жу, — вже й поховáли. Ставъ я роспítуватьця зъ чо́го й я́къ вінъ померъ? Отъ стáрший синъ, Павло́, и розказáвъ міні.

»У-вéчері, — ка́же, — тільки що сві́тло засві́тили, прийшо́въ зъ вітрячка́ бáтько, та й ка́же міні:

— »Запряжі коби́лу, та шві́дче ідь до ба́тюшки, неха́й при́де зъ св. дара́ми.«

»На́ що, тáту?« — спита́въ.

— »Щобъ менé запричастítь, бо, я, сёго́дні вмру...«

— »Богъ зъ ва́ми, та́ту! — кажу́, — що́ се ви вигáду-ете?... Ви жъ, хвалі́ти Го́спода, здоро́ві!«

— »Робі́, — ка́же, що́ — то́бі ка́жуть: якъ вмру́ безъ покая́нія, то на тво́ій душі́ бу́де грі́хъ!«

Приві́зъ по́па. Увійшли́ у ха́ту, дивлю́сь: ба́тько сиді́ть на по́куті, вже́ й се́стри, що́ за́міжемъ поприхо́дили. Гля́нувъ на ё́го ба́тюшка, та́ й пита́:

— »Що́ се зъ тобо́ю, Сі́доре?«

— »Се́го́дні умру́, — ка́же: — ви́сповіда́йте и запричасті́ть....«

— »Богъ зъ тобо́ю, Сі́доре! — ка́же пі́пъ, — ти жъ здоро́вий!... Ко́лі хо́чешъ, щобъ́ я тебе́ запричасті́въ, гові́й; а такъ, — ка́же, — не мо́жно, грі́хъ!«

— »Якъ збрешу́, ба́тюшка, — одка́зуе ба́тько, — то бу́де мій грі́хъ, а якъ умру́, то бу́де и мій, и вашъ!«

»Звелі́въ намъ пі́пъ повихо́дить зъ ха́ти, а якъ ви́сповідавъ́ и запричасті́въ, зновъ́ насъ позва́ли. Се́стри ста́ли голо́сіть, а я зъ бра́томъ дівимось на ба́тька, я́кось, неймемо́ віри, щобъ́ вінъ вмеръ́.

Оді́мкнү́въ ба́тько скрі́ню, ві́тягъ ка́пшү́къ зъ грі́шми, та́ й ка́же намъ:

— »Неха́й ха́та доста́єця ме́ньшому, то́бі, — ка́же до мене́, — дві́сті рублі́въ на будо́ву, а се́страмъ по п'я́тьдеся́ть. — Живі́ть, — ка́же, — якъ́ и жили́ че́сно, не забува́йте ба́тька́ и ма́тері, то́ й ва́ші ді́ти васъ́ не забу́дуть!«

Сі́въ бі́ля сто́лу, та́ й ставъ́ зга́дувать про Ива́на — »Се́го́дня«, ка́же, »поба́чусь зъ нимъ!« Такъ́, рос-

казує неначе здоровий. Коли разомъ, якъ зітхне, та руку до серця, пильно на васъ споглянувъ; далі зітхнувъ у-друге, та й схилився на стіль; до ёго — неживий! Не схотівъ піщъ поховать, такъ отто, — каже, видівъ судъ и порóли.... Лікаръ казавъ, що у покійника була якась хорóба у серці.»

Ну, якъ розказавъ мині Павло, такъ я заразъ догадавсь, що се, мабуть, у-трете до кума приходило. Дуже мині жаль кума: добра и чесна була людина; и теперечки, якъ ідешъ побіля Вербських хуторівъ, та глянешъ на вітрякі, то жаль, такъ и вхопить за серце: всі крутятця, а кумівъ стоить собі похилившись, — нема вже мірошника, царство ёму небесне!

90x. 5125

B026464